

1. 6. 6
382

PROSVJETNA KNJIŽNICA

Slobodom k prosvjeti.

Narod

Napisao

Dr. MIRKO PERKOVIĆ.

(Dr. 2.)

LEONOVA TISKARA
Split 1926.

PROSVJETNA KNJIŽNICA.

Dosada su izašle dvije knjižice:

1. ČOVJEK - napisao *M. Vidović*
2. NAROD „ *Dr. M. Perković*

Cijena Dinara 5 po komadu.

Naručuje se »Pučkoj Prosvjeti« u
Splitu

Pučka Prosvjeta

Ilustrovana pučka smotra. Izlazi početkom svakoga mjeseca na 16-20 stranica. - Urednik *Frano Ivanišević*. - Uprava u ulici *Kraj S. Dujma br. 4.* - Split - Godišnja predplata Dinara 40.—

9.6.6
382

№ 69017551
УНИВ. БИБЛИОТЕКА

PROSVJETNA KNJIŽNICA 45390

Slobodom k prosvjeti!

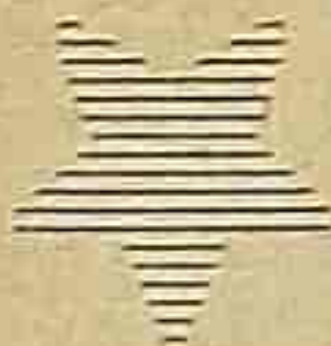
Br. 2.

NAROD

NAPISAO

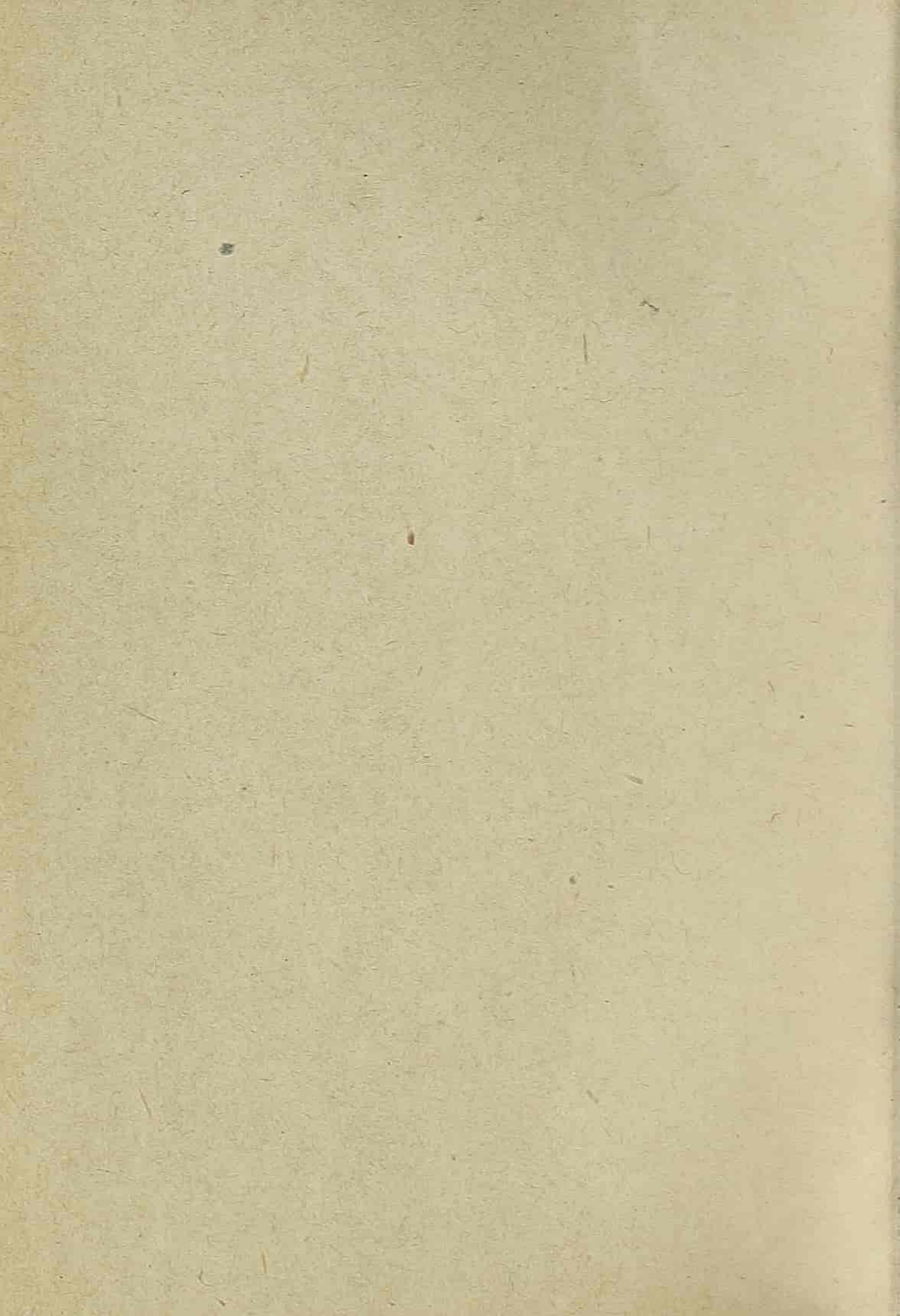
Dr. MIRKO PERKOVIĆ

profesor.

SPLIT
LEONOVA TISKARA

1924.

Narod.

Imenom *narod* nazivljemo jednu ljudsku zajednicu, koju spajaju stalne duševne sveze. Te su sveze: jedinstveni, materinski jezik, život i običaji, zajednička sudbina kroz vijekove i zajedničke težnje za budućnost. No mogla je sila prilika, kroz stoljeća, da prekine zajedničku sudbinu (povjesničku svezu) neke narodne zajednice, kao na pr. tudjinska najezda ili pre-seljivanje, pa kad je taj narod uza svu različitu sudbinu, ipak sačuvao svezu jezika i običaja i neslomljivu težnju, da se povrati u iskonsku zajednicu, sačuvavši urodjenu naklonost prema braći iste krvi, t. j. istog jezika, onda još većim pravom velimo, da je to jedan narod.

Takova spoznaja o narodu osniva se na prirodnom zakonu, po kojemu i svaka ptica leti k svojem jatu ili svaka pojedina čestica nekoga naroda teži prema narodnoj cjelini, ali to ne bi još dalo dostojnoga

obilježja, koje zaslužuje riječ narod. Ako ljubimo roditelje ili čeznemo za kućom, gdje smo se rodili, to nije naša zasluga, to je prirodni zakon. Prirodjena svojstva naklonosti svojega k svome ili prirodno ime pojma narod valja da se uobliči u nešto uzvišenije. To uzvišenije i dostojnije valja da podigne ime narod u narodnost, u svijest, da svaki narod treba da učini nešto veliko, nešto dolično ljudskoga ponosa i dostojanstva, što će ga učiniti dostojnim imena narod u savremenom i kulturnom smislu.

Što je po sebi riječ narod, ako se tako zove samo zato, jer se je narodio ili naplodio, pa da ga ima na milijone i da živi tisuće godina u obilju, u ratovanju, u podjarmljivanju drugih naroda, a nikada se nije uredio u državnu zajednicu, niti je što vrijedna učinio za se ili za čovječanstvo? Znamo, da je nekada — pred rodjenje Krstovo — stanovao na našem današnjem tlu, na Balkanskom poluotoku veliki, jaki i silni narod tračko-ilirski. Zadavaše strah i samim Rimljanima, koji ga u povijesti spominju kao moćan, junački i ratoborni

narod, ali *nesložan!* Pa što danas znamo o njemu? Iščeznu sa lica zemlje i ne ostavi ništa spomena vrijedno. Zašto? Jer ostade onakov, kakova ga dade majka priroda. Nije znao da se uzdigne do dostojanstva narodnoga, do jedinoga uvjeta opstanka i napretka, do narodnoga jedinstva, do jedinstvene države.

Što se hoće jednom narodu, da stekne ime: ljudski, svjetski, historički narod? Narod, kojega prosvijetljeni svijet zove — narodom, dostojnim ljudske zajednice? *Hoće se, da narod sam sebe učini narodom!* Kako pojedinac čovjek učini svojim radom, svojim poštenjem, da mu svatko mora reći: ti si čovjek, tako isto i neki narod valja da svojim djelima prisili sve kulturne narode, da mu reknu: ti si narod! Hoće li neki mladić bogat, zdrav i darovit postati vrijednim čovjekom, ako on sam ne će? Ako on nema svijesti i dužnosti prema Bogu, rodu i domovini, ako nema u sebi ponosa ljudskog i dostojanstva čovječjega, ne učini ga čovjekom ni bogastvo ni zdravlje ni darovitost. Tako je isto i sa nekim narodom. Sva veličina nekoga na-

roda po broju, sve njegovo bogastvo, sva njegova tjelesna snaga ne će ga učiniti, u pravom smislu riječi, narodom, ako on sam sebe ne učini narodom: svojim duševnim jedinstvom, svojim državnim uredjenjem i svojim ustrajnim i zanosnim radom za dobro svoga cjelokupnoga naroda i svoje države. To nam najbolje dokazuje učiteljica života — povijest. Spomenimo samo jedan narod iz stare povijesti. To je slavni, stari, grčki narod Heleni. Taj narod, koji je brojem bio jako malen — 3—4 milijona — učinio je u znanosti i umjetnosi više negoli svi stari narodi zajedno, a što je glavno svojim kulturnim djelima do danas je učiteljem svim prosvijetljenim narodima. Dao je svemu svijetu na ugled najveće mudrace, filozofe, najveće govornike, najmudrije državnike, najpoletnije pjesnike, najdarovitije kipare, najslavnije junake, najpožrtvovnije rodoljube. Jednom riječju, sve, što ljudski duh može da učini najbolje i najplemenitije, učinio je stari, helenski narod. Darove toga naroda uživa danas sve obrazovano čovječanstvo.

Takov narod zaslužuje ime — narod!
A i on je bio od puti ljudske kao i mi!

Što mu je dalo polet i zanos za takova djela? Ljubav i žar za svoj narod, za svoju domovinu. Narod svoj vidjeti velik i slavan, domovinu svoju učiniti sretnom, državu svoju stvoriti moćnom, to je stari Grk htio. Tim jedinstvenim duhom disahu stari, besmrtni Heleni! Sličnim duhom dišu i savremeni, veliki, kulturni narodi u Evropi: Englezi, Nijemci i Francuzi. Kako su oni došli do dosadašnje veličine? Zar neslogom i međusobnim pravdanjem? Zar lijenošću, mlitavošću? Kroz stoljeća i stoljeća krvlju i trudom, naporom i ustrajnošću stvoriše najprije *duh jedinstva i sloge* u narodu, sazdaše *svoju državu*, učvrstiše slobodu. Nisu gledali, kako je njima sada nego su htjeli učiniti svoja pokoljenja sretna. Znali su, da je sadašnjost priprava za budućnost. Nisu govorili: daj nam ga danas nego: ja ću sam zaslužiti za sutra!

Po čemu dakle postaje neki narod — narodom? Po onome, što on sam stvori za se! Onda tek može da stvara i za druge. Mi, manji narodi možemo da prigrlimo tekovine i napredne tvorevine i starih Helena i savremenih Engleza i Fran-

cuza. Ali je najprije trebalo da oni sami stvore za se, pak da budu drugima primjer, kako narod postaje jak i prosvijetljen.

A što smo mi Jugoslaveni? Jesmo li mi narod? Zaslužismo li ime naroda u svojoj prošlosti? Zaslužujemo li ime naroda u današnjoj utakmici evropskih naroda? Što da činimo sada — danas — da ponosom i sviješću možemo uskliknuti: Da, mi smo narod, mora da nas i kulturni svijet zove narodom evropskim! Na postavljena pitanja odgovorit ću sa nekoliko članaka, a sada ću odmah prijeći na zadnje pitanje: što da činimo, ako hoćemo, da nas obrazovani svijet nazove narodom.

Najprije reći ću nešto o našem imenu Jugoslaven. Otkada su se naši slavenski učenjaci počeli baviti proučavanjem svih slavenskih jezika i naroda, ustanoviše po jezičnim razlikama dvije skupine Slavena: sjeveroistočne i južne Slavene. Sjeveroistočni su: Rusi, Poljaci i Česi, a južni: Srbi, Hrvati, Slovenci i Bugari. No kako su Bugari bili odijeljeni od Hrvata, Slovenaca i Srba po historiji i književnosti,

tako se pod imenom Južnih Slavena odavna nazivahu Srbi, Hrvati i Slovenci. Učeni ili znanstveni naziv, što ga dadoše naši učenjaci nama kao da je bio proročanstvo da će se ta tri podijeljena naroda, ta tri jednokrvna brata, sjediniti u jednu slobodnu državu, državu narodnu sa svojim narodnim kraljem. Njihovo se proročanstvo ispuni! Mi smo danas jedan narod, jedna nam je država — Jugoslavija! Ali to je malo! Tako malo, da jednom pogrješkom možemo srušiti krvlju sazidanu našu mladu državu. Nije dosta kuću sagraditi, nego je treba svaki dan sve to više učvršćivati i poljepšavati, da postane sigurnim, udobnim i vječnim stanom cijeloj obitelji. Naša je zajednička kuća, naša mila država.

Imamo svoju državu! To je najveća blagodati, što je Bog može da podijeli jednom narodu. Sada je na nama Hrvatima, Slovencima i Srbima — ili jednim imenom — na nama Jugoslavenima, da pokažemo da smo narod dostojan države, dostojan slobode, dostojan imena evropskog, prosvijetljenog naroda. Kako? Pokažimo djelom, da smo jedan narod: nesamo po je-

ziku, običajima, historiji i sličnim težnjama, nego da smo jedan narod *po duhu bratstva i jedinstva*! Svakoga poštenog Srbina mora da ljubi Hrvat kao brata, a svakoga poštenog Hrvata valja da ljubi Srbin kao brata, a tako isto Slovenac i Srbina i Hrvata, kao i ova obojica Slovenca. Po bratskoj ljubavi i međusobnom poštovanju po bratskoj snošljivosti, a i po bratskom oprostjenju, postaviti ćemo temelj najglavnijoj stvari, koja je potrebna, da mogu braća mirno i sretno živjeti u istoj kući, a to je *sloga*. Tko je god pošten, razborit i duševan Jugoslaven, taj se mora pokoriti vječnom zakonu, jedinom spasonosnom zakonu za opstanak jednog naroda i države, a taj je: *sloga, sloga i sloga!*

Eto nam najvećeg pravila, eto nam kršćanskoga i narodnoga i kulturnog zakona, ako hoćemo spas i napredak svojoj državi, ako hoćemo da nas Evropa zove narodom dostojnim slobode, dostojnim da živimo u Evropi! U bratskoj slozi pregnimo svi, da radimo za svoj narod i svoju državu; svak na svom području i zvanju. Čim smo postali slobodni građani slo-

bodne države, prestali smo živjeti samo za se, samo za svoju obitelj ili za svoj stalež. Sada moramo živjeti i za državu, jer će ona tek onda napredovati i cvasti, ako svi što se zovemo Jugoslaveni, budemo za nju živjeli i svaki dan nešto za nju uradili. Uživajmo prava slobodnih državljana ali i vršimo dužnosti kreposnih i zanosnih rodoljuba. Kakovi mi budemo radom i poštenjem, takova će nam biti i država!

Bratskom slogom jugoslavenskom i prijegornom, ustrajnom ljubavlju za svoju državu zaslužićemo da budemo narod dostojan toga imena u kulturnom, savremenom smislu.

Naš jezik i naše pismo.

Naš hrvatski ili srpski jezik pripada velikoj obitelji slavenskih jezika, koje možemo da podijelimo u dvije glavne skupine: u *jugoistočnu* i *sjeverozapadnu*. Prva obuhvata jezike: ruski, bugarski, srpsko-hrvatski, slovenski i staro-slovenski, koji se

danas ne govori, ali je sačuvan u knjigama, a u drugu skupinu pripadaju: poljski, češki, lužičkosrpski i mrtvi jezik baltičkih Slavena. Svi ti slavenski jezici nalik su jedan na drugoga kao brat na brata, jer su potekli iz jednog krila, iz *praslavenskog* jezika, koji i ako se danas nigdje ne govori, ipak je sačuvan u svim slavenskim jezicima, to su riječi iz praslavenskog jezika.

Danas mi Slaveni govorimo u osam živih slavenskih jezika i velikom lakoćom možemo da se sporazumimo jedan s drugim, a sa malo truda naučimo se i govoriti koji mu drago slavenski jezik. Svi današnji živi slavenski jezici odlikuju se bogatstvom i ljepotom, a posjeduju i obilatu narodnu i umjetnu književnost — koji višu, koji manju — pak počinjemo da se takmimo u knjizi su drugim evropskim narodima. Samo je šteta, što jedni Slaveni ne poznajemo dobro druge i više učimo tuđe jezike negoli naše slavenske. No već smo počeli uviđati, da nam je dužnost, a i korist, da se držimo svoga, pak eto kada postadosmo sada svi Slaveni slobodni, uložiti ćemo svoju slobodu u bratimstvo slavensko, koje će

nas povesti u sretnu i veliku budućnost. Učenje slavenskih jezika najbliži nam je put da se međusobno upoznamo i zamilujemo.

Zaustavimo se na našem jeziku. Njime govori preko deset milijuna Srba i Hrvata u Jugoslaviji: u Srbiji, Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini, pak i izvan naše države, tamo u tužnoj Istri, pak još dalje — čak i u Americi, kamo se naša braća iseliše. No — gdje se god čuje naša riječ, tu se zovemo i svojim imenom — srpsko-hrvatskim. Dva nam imena ostadoše, otkada se pojavismo u svjetskoj povijesti, pa tako zovemo i dvostrukim imenom jedan narod i jedan jezik. Jedan smo narod — Srbi i Hrvati — jer nemamo nego samo jedan jezik, a prvo obilježje svakoga naroda na svijetu, da je jedan i jedinstven, jest njegov jezik. Jedinstvo i istovjetnost našega jezika, otkada postadosmo posebno pleme slavensko, pa do danas, kaže nam, da smo bili, da jesmo i da ćemo ostati jedan narod, doklegod budemo govoriši istim, jednim jezikom. Premda nam je, Bog zna koji slučaj, dao dva imena; premda nas dugi niz vijekova

řastavi i zemljama, u kojima stanovasmo i utjecajem tuđinskim, koji nas zavađaše i trovaše mržnjom do bratoubilačke zloće; ipak ostadosmo braća po jednom nerazdruživom vezu, koji je jači od svih vidljivih i nevidljivih sila, a to je *materinski jezik*; naš srpskohrvatski jezik! On je tu: vječni, silni dokaz i svjedok našeg jedinstva, pa da imamo ne dva, nego stotinu različitih imena!

Nije sam jezik u sebi jedini dokaz, da smo Hrvati i Srbi jedan, isti narod, nego je isto tako očito svjedočanstvo i ono, što je naš prosti puk stvorio u svojem jeziku. Jezik je utjelovljenje, očitovanje ljudske duše. Sve što osjećamo, mislimo i hoćemo, izričemo materinskim jezikom. A naš narod, kroz hiljadu godina, nazivan amo Hrvat, tamo Srbin, rastavljen vjerom i utjecajem kulture, amo latinske, tamo grčke, ipak je u istom jeziku očitovao svoju istu istovitu dušu, isto srce, isto htijenje. Plemenitost, jakost, polet i snaga srpskohrvatske duše ostavila je vječni spomenik svoje istovjetnosti u narodnoj knjizi: u svojim *pjesmama, pripovijetkama, zagonetkama, gatkama i*

basnama. To je tako bogata i lijepa književnost, da se možemo njome takmiti s prvim narodima na svijetu. Ali za nas je glavno ovo: kao što nam jedinstveni jezik dokazuje, da smo jedno, tako nam isto dokazuje samonikla narodna književnost, pa nikla ona u Srbiji, Hrvatskoj ili u Dalmaciji, da smo jedno. Iste misli, isto čuvstvo, iste želje opjevava naša narodna pjesma iz Dalmacije, iz Bosne, iz Srbije. Najstarija naša zabilježena narodna pjesma o *Kraljeviću Marku* i bratu mu *Andrijašu* pjeva se u 16. vijeku na otoku Hvaru. Pjevaju je ribari istim zanosom, kao što su je pjevali valjda hajduci ili čobani u Macedoniji. Tu pjesmu, onako, kako je ispjevaše ribari, zabilježi najvećim poštovanjem naš dični pjesnik Petar Hektorović, podanik tuđinske, mletačke republike, a po naobrazbi podanik tuđinske, talijanske kulture.

Što nam to dokazuje? Da Hrvat na Hvaru, pred toliko stotina godina, pa bio prosti ribar ili čovjek velike, tuđinske naobrazbe, istim duhom diše, istim srcem kuca kao i Srbin bilo u Macedoniji ili Crnoj Gori.

Daleko bismo zašli, kada bismo nazivali tisuće primjera, 'kako sve ono, što je čisto, nepomućeno poteklo iz stvaralačke duše naroda srpskoga i hrvatskoga, zanosi dušu i srce našeg naroda, pa ga nazivali neznam kojim imenom. Što može da zanese najviše ljudsku dušu? Ono, što ističe iz duše. Ali da nas zanese tvorevina ljudske duše, valja da ona stvara nešto srodno, nešto, što odgovara našoj duši. Hoće se srodnost duša. A upravo ono nešto, što najviše zanosi srpsko-hrvatsku dušu, jest ono, što je stvorila duša srpsko-hrvatska u svojoj narodnoj, čistoj, nepokvarenoj izvornosti. A to je naš *jezik* i *naša narodna književnost*. To je dvoje čisto naše. To su dva najveličanstvenija pojma, dokaza i svjedočanstva, da smo jednokrvna braća Srbi i Hrvati.

Kako je naš jezik i naša narodna književnost najjače svjedočanstvo našega jedinstva, tako su naši najveći umnici odavno stali da proučavaju i jezik i književnost narodnu, pak je to urodilo dvojakim plodom. Uzeli smo naš narodni govor za književni jezik, pak tamo od 15. vijeka do

danas imamo bogatu *umjetnu* književnost, a u njoj su se istakli najviše oni, koji su najbolje poznavali narodni jezik i narodnu književnost. Dosta je da spomenem Ivana Mažuranića i Petra Petrovića-Njegoša. Njegošev »Gorski Vijenac« i Mažuranićeva »Smrt Smail-age Čengića« dva su remek-djela umjetničke, pjesničke vrijednosti, u kojima je spleteno kao u biserni vijenac ljepota i uzvišenost našega jezika i narodne pjesme. Petrović je Srbin, a Mažuranić Hrvat, a u obojici nema napose ni srpstva ni hrvatstva, nego je jedinstvo i našeg jezika i narodne duše. Tako u svim našim velikim i trajnim tvorevinama duševnim, što ih izrekosmo jezikom, očituje se samo jedno: jedna duša, kojoj nadje-nuše dva imena. To bi bio prvi plod pro-učavanja našeg jezika i knjige narodne.

Drugi je plod bio od zamašitije vrijednosti. Kad su naši slavni ljudi uvidjeli, da smo po jeziku i knjizi narodnoj jedno, stadoše da rade, da dođemo do ujedinjenja, do svoje države. Dugu i krvavu povijest borba srpskih i hrvatskih najplemenitijih ljudi, da dođemo do našeg ujedinjenja, nije

moguće da ukratko pripovijedim. Bili smo jednom dijelu te borbe svjedocima u strašnom evropskom ratu. Krvlju je otkupljena naša sloboda, krvlju je stvoreno naše jedinstvo. Ali da smo do toga došli, opet je prva zasluga onog vječnoga svjedočanstva, što nas je uvijek sjećalo, da smo jedno i koje nam nije dalo mira, dok brat nije zagrlio brata, a to je naš *mili* i *naš sveti jezik*, koji zovemo dvostrukim imenom, a koji je bio uvijek jedan i od iskona dovikivao nam, da smo jedno!

I danas nam naš jezik, kuda se god prostire, dovikuje: Jedan si, narode, koji si me sačuvao kroz tisuću godina! Ja sam ti svjedok, da su Srbi i Hrvati jedan narod! Nitko me nije mogao satrti u prošlosti, jer sam stvoren, da svakoj sili prkosim koja bi pokušala da uništi srpskohrvatsko jedinstvo. Ja ću i u budućnosti biti vječni, neoborivi bedem i jamac bratstva i jedinstva jednog naroda: Srba i Hrvata!

* * *

Slaveni nisu imali svoga pisma prije devetoga vijeka. Ako su što pisali, služahu

še tuđim pismenima, grčkim i latinskim. Kako ni grčki ni latinski jezik nema u svojoj azbuki dovoljno pismenih znakova za sve slavenske glasove, tako su stari slavenski pisci bili u velikoj mucu, kada bi svoju riječ pisali tuđim pismom, koje nije bilo sastavljeno za njihov jezik. U 9. vijeku, oko god. 863., dođoše nam naši slavenski apoštoli sv. *Ćiril* i *Metod* u Moravsku da naučavaju Krstovu vjeru. Ta dva sveta i velika čovjeka udariše dvojstruki temelj spasenja i blagostanja svim Slavenima. Najprije učiniše, da se Slaveni jatimice pokrste. Prije njih Slaveni su se nerado pokrštavali, jer im dolazahu tuđi svećenici, koji htjedoše Slavene pod plaštem vjere da podjarme pod tuđinsko gospodstvo, a nisu ni poznavali dobro slavenskog jezika. Sv. *Ćiril* i *Metod*, koliko su god dobro znali slavenski govor, toliko su bili pravi učenici Krstovi, pa nisu imali drugo na umu, nego da Slavene učine pravim kršćanima. To oni i postigoše. Ujedno su oni i prvi slavenski prosvjetitelji, jer nam oni prvi stvorish pismo i počesh pisati knjige na starom slavenskom jeziku. Jedan narod privesti

u krilo Krstove vjere, dati mu pismo i početi pisati knjige na njegovu jeziku, to je najveće dobročinstvo, što se može učiniti na ovome svijetu. To nama Slavenima učiniše braća Ćiril i Metod.

Najstarije knjige, što su nam se sačuvala od sv. braće i njihovih učenika, potječu iz 10. vijeka, a napisane su jezikom starim slovenskim, koji se je govorio u jednom dijelu našeg naroda (u današnjoj Macedoniji), dok pismena su dvojaka: *glagolska* i *ćirilovska*. Drži se, da je sv. Ćiril izumio glagolicu, a da se je kroz malo vremena razvila i ćirilica. Svakako u 10. vijeku pisali su Hrvati, Srbi i Bugari jednim i drugim pismom. No s vremenom sve je to više širila ćirilica kod Bugara i Srba, dok nije prešla i u Rusiju, a glagolica se više sačuvala kod Hrvata, početka u svjetovnim i crkvenim knjigama, a kasnije skućila se samo u crkvu.

Ćirilica bijaše bolje sreće. Postade pismom najvećeg dijela Slavena. Do danas je ona pismo Rusa, Srba i Bugara, a u prošlim vijekovima malo se preinačila u Bosni i Dalmaciji, pak je nazvali *bosan-*

ćicom. Do najvećeg savršenstva uzvisi ćirilicu slavni *Vuk Štefanovič-Karadžić*. Naj-savršenije postane ono pismo, kada ga netko tako usavrši, da za svaki glas u govoru, ima i pismeni znak, i to samo jedan. Vuk je suvišne znakove u ćirilici izbacio, a gdje su pisali dva slova za jedan glas, spojio je u jedno slovo. Tako u ćirilskom alfabetu ima upravo toliko pismenih znakova koliko imamo u našem jeziku glasova, i to samo jedno slovo odgovara jednom glasu. Ćirilica je danas najsavršeniji alfabet na svijetu, jer u njoj nema nijednog slova suviše, a opet ne fali ni jedno slovo!

Dakle, *ćirilica* je naše slavensko pismo! Prvo, jer je izumljena za Slavene, drugo, jer je usavršena tako, da svaki svoj glas možemo jednim znakom napisati a treće, jer najveći dio Slavena i danas njome piše. Zato uz latinicu čuvajmo ćirilicu, jer je naše slavensko pismo, ponosimo se njome, jer je najsavršeniji alfabet na svijetu, njegujemo je, jer nam utire put k slavenskoj uzajamnosti i sveslavenskoj slozi.

Ljubimo i čuvajmo svoj jezik, svoju narodnu književnost i svoje slavensko pi-

šmo, jer su to zalozci, koji su nas u prošlosti spasili i doveli do jedinstva i slobode, a u budućnosti bit će nam vodići i poticaji za sveslavensko bratstvo i jedinstvo.

Naša povijest.

Ne može da bude svrha ovome članku da iznese ni u najkraćim potezima životopis našega naroda kroz tisuću i dvije i tri stotine godina. Tko ne zna, a hoće da pročita povijest našega naroda, neka uzme u ruke djela naših historika Jiričeka, Klaića, Šišića itd. pak će vidjeti sudbinu Srba i Hrvata otkada se naseliše u ove krajeve, gdje otprilike i danas žive. Svrha je ovome članku da iznese samo nekoliko najvažnijih crtica iz naše historije, koje bi imale da naš nauče, što smo učinili kroz hiljadu godina a da zaslužimo ime — *narod* i što da činimo, ako hoćemo da ostanemo *narod*.

Mi smo Srbi, Hrvati i Slovenci zaslužili *potpuno* ime *narod*, kad smo u evrop-

skom ratu u dvadesetom vijeku, milijunima krvnih žrtava naših najboljih sinova izvoj-
štili sami sebi *oslobodjenje i ujedinjenje*. To
je najveće djelo, što smo ga učinili u svojoj
historiji: najveće po zamisli, najuzvišenije
u izvedbi, najblagoslovenije po plodu. Pred
samih desetak godina dva dijela našega
naroda, Hrvati i Slovenci u ropstvu su
silne, jake i dobro uređene monarhije
Austro-Ugarske, slobodna je samo mala
Srbija. Nju hoće da satre Austro-Ugarska,
jer smeta njoj i još silnijoj Njemačkoj, da
ostvari svoje osvajalačke namjere: preko
Balkana na Istok. Stoga njemački je poklič:
izbriši sa lica zemlje Srbiju! Kad nje ne-
stane, propade zadnja nada jugoslavenskom
roblju na Balkanu, srušena je zadnja za-
preka ciljevima svenjemačkoga nadčovjeka.
Što je Nijemac zamislio, to podje da izvede.
Najstrašniji rat, što zabilježi historija čovje-
čanstva drma Evropom četiri duge godine.
Najviše se proli **I**slavenske krvi! A naj-
strašnije bijaše u toj krvi, gdje brat brata
ubijaše, Slaven Slavena, sve u neznanju
vjekovnog robovanja i mržnji, ucijepljenoj
tudjim gospodovanjem i vlastitim robo-

vanjem. Dok Austrija i Njemačka šalju vojsku za vojskom da sravine sa zemljom Srbiju, dotle Srbija izdrža stotine navala nečuvenom snagom, nadčovječnim pregaranjem. Izginu joj cvijet vojske. U zadnjim naporima daje sve da spasi dom i slobodu. U tom času dogodi se nešto najneljudskije u povijesti slavjanstva: bratski, slavenski, bugarski narod navali iza ledja na srpsku vojsku, dok joj prsa bijahu okrenuta prema topovima austrijskim i njemačkim. Tad je po ljudskom umovanju bio kucnuo čas, da zbilja nestane Srbije sa lica zemlje. Ali ostaci ostataka ne predaju se. Sa sijedim kraljem Osloboditeljem, Petrom Kara-gjorgjevićem, ide narod i polumrtva vojska, ide, tamo preko neprohodnih provalija Albanije, kroz ljutu zimu, ide da ponese šaku srpske zemlje i da s tom šakom zemlje ili umre — ili zasadi novu Srbiju, iz koje će nići novi osvjetnici, novi borci za Slobodu. Ostavi kralj Petar majku Srbiju, da je pregazi silnik, ali ne predade ni sebe ni svog naroda — ni svoje slobode! U duši ponese majku domovinu, da je podigne na kojoj hridi zemaljske krugle.

Ali tome heroju nad herojima nije smjela da pristupi ni smrt, dok ne izvrši djelo, što ga zamisli. Tamo na Krfu oporavi se ostatak njegove bajoslovne vojske, pridodjoše ujedinjene legije Hrvata i Slovenaca, iseljene braće u Americi, pak oduševljeni duhom Petra Velikoga, zaneseni duhom jedinstva jugoslavenskog i nadahnuti misterijom Slobode, jurnuše džinovskim poletom na bugarsku frontu, da odluče evropskim ratom! I razbiše bugarsku frontu! Tom pobjedom bijaše odlučen evropski rat i spašeno Jugoslavenstvo. Poslije vijekova robovanja nadjoše se Hrvati i Slovenci u zagrljaju brata Srbina, koji najviše učini za Ujedinjenje i Oslobodjenje. Nadjosmo se u suncu Slobode. Stvorismo svoje kraljevstvo — Jugoslaviju pod neumrlim genijem Petrom Velikim, koji doživljuje da vidi kako oni, koji htjedoše zbrisati sa lica zemlje Srbiju, padoše u prah, a on okrunjen vijencem neumrle slave, daje posljednji blagoslov ujedinjenoj i oslobodjenoj braći u novoj državi, svojim duhom sagrađenoj u Jugoslaviji.

Eto — to bijaše svjedočanstvo nebu i zemlji, da smo narod, koji zasluži ime

naroda! Sjediniti se svi, gdje nas god bijaše u jednu misao, koja prijedje u djelo, da hoćemo biti jedno, brat s bratom, a sjedinjenim pregnućem izvojštiti slobodu, sagraditi svoju državu, biti sami sebi gospodarima, stresti sa sebe za uvijek jaram ropstva i započeti novi život u ponosu i dostojanstvu ljudskom: to je djelo zrelosti i plemenitosti jednog naroda, to je jamstvo njegove budućnosti! Otada postadosmo evropski narod, na koji Evropa treba da računa, koji valja da poštuje, jer poštovanje stekosmo sami, svojom krvlju, a ne ičijom milošću.

Sada nam ostaje jedno isto tako veliko djelo da izvedemo, a to je, *da sačuvamo jedinstvo i stečenu slobodu*. I tu nam treba junaštva i zanosa, plemenitosti i pregaranja. Valjda i više negoli u samo vrijeme rata! U pogibli smo opet, jer nam ostadoše isti neprijatelji vanjski i nutarnji. Iz povijesti, iz duge prošlosti zlopatnih vijekova znamo, koji su to vragovi naše slobode i našeg opstanka. Što da poduzmemo? Imamo dvije otvorene knjige, koje nas uče, što ćemo da učinimo. Imamo svoju

povijest kroz hiljadu i više godina, to je jedna knjiga, a druga je: svjetski rat i naše Ujedinjenje i Oslobodjenje.

Zagledajmo se časkom u jednu i drugu. Neka nam one govore.

Znanost jezikoslovna i historička dokazala je, da smo mi Srbi i Hrvati, otkada se zna za nas, jedan narod. To nam svjedoči i danas naš živi jezik, kojim govorimo. Povijest ne zna da protumači, otkada nam dva imena. No otkada se doselismo u današnju svoju postojbinu, podjismo jedni prema Istoku, a drugi ostadosmo na Zapadu. Tu se zametnu klica našem otudjivanju i cijepanju. Zapadosmo u susjedstvo dvaju kulturnih naroda, koji se onda takmili o prvenstvo. To bijahu Latini i Grci; prvima središte Rim, a drugima Carigrad, dva žarišta ondašnje obrazovanosti. Latini i Grci lukavom politikom, pa i najsvetijim sredstvom — vjerom služe se, da neiskusni, svježi, daroviti, ali politički još nezreli naš narod iskoriste u svoje svrhe. Zapaziše oni kod Slavena značajne crte u čudi njihovoj: jaku svijest za ličnom slobodom, ali ujedno i nesmisao za državno ujedinjenje,

dobročudnost i povjerljivost prema tudjinu, a ujedno naklonost prema bratskom cijepkanju; voljeli su samostalnost u malome negoli jedinstvo u velikom obimu. Te loše sklonosti naše počеше oni da potpiruju nudeći nam poslastice otrovane neosjetljivom primjesom upljuvaka grčke i latinske zlobe i pakosti. U mladu i zdravu dušu slavensku ucijepiše nepouzdanje i mržnju prema bratu svome.

U to doba — u devetom vijeku — na ustuk našim neprijateljima, posla nama Slavenima sam Bog svoja dva poslanika, sv. braću Ćirila i Metoda, koji u Moravskoj stvoriše zamašno djelo sveislavenskog spasenja i preporoda. Izmisliše pismo slavensko-glagolicu (prema kojoj se razvi ćirilica) i uzeše jedno narječje slavensko za književni jezik. Time udariše temelje obrazovanju slavenskom. Jednim pismom i jednim jezikom bili bi oni ujedinili duhovno sve Slavene, da se protiv njih i protiv njihovih učenika ne podigoše naši neprijatelji Nijemci, Grci i Latini. Najviše je stradalo pismo i jezik narodni staroslavenski kod Hrvata, jer svećenstvo više (biskupi)

bijahu kod nas Talijani, pa ustadoše protiv narodnog svećenstva, koje je branilo glagolicu i staroslovenski jezik u crkvenim obredima. Nažalost i naši hrvatski kraljevi (Tomislav i Krešimir) nisu branili narodno pravo niti su bili zapravo narodni ljudi. Jedini biskup ninski Grgur Dobre odvažno je branio slovenski jezik i pismo, ali su za to Rimljani i uništili biskupiju ninsku. Tada nastade progonstvo nižeg našeg svećenstva, koje je mimo svojih kraljeva i biskupa shvatilo važnost narodnog jezika i pisma koliko za vjeru kršćansku toliko za dobrobit narodnu. Ta je borba jedna od najsvijetlijih tačaka u hrvatskoj povijesti, na čast našem narodnom svećenstvu, a ta borba nije ni do danas dovršena! — Latinski svećenici proglasiše Ćirila i Metoda krivovjernicima, da lakše mogu progoniti i hrvatske svećenike i veliku zamisao sv. braće, da na temelju jednog jezika i jednoga pisma ujedine Slavene. I uspjelo im je! U jednu ruku zavadiše narod hrvatski sa svojim vladarima i velikima, koji nijesu htjeli iz političkih i sopstvenih interesa da dodju u sukob s moć-

nim Rimom, a u drugu ruku odalečije ga od braće po krvi Srba i Bugara, koji su onda ponosom prihvatili slavensko pismo i jezik u svojim crkvama. Nadodjoše još kobniji dani: crkveni raskol između Carigrada i Rima. Mi se opet nadjosmo na udaru još kobnijem, koji nas još više razdvoji. Braća po krvi — Srbi i Hrvati — razdvojestvo se jače, ili bolje reći, zavada između istočne i zapadne crkve, našom nekrivnjom, uštrcnu i u našu krv vjersku nesnošljivost i vjerski fanatizam! Mi postadosmo žrtvom raspre vjerske naših neprijatelja: postajasma neprijatelji međusobni radi neprijateljstva Grka i Latina, koji u mržnji zaboraviše na nauku Hristavu — ljubavi i bratstva!

Malo poslije vidje se i plod tudjinskog utjecaja kod Hrvata. Nestade narodne vladalačke dinastije hrvatske, jer nije bila duhom slavenska-hrvatska, pak nesložni Hrvati pozivlju tuđina za gospodara, ugarske kraljeve. Primorje nam ote Mlečić, do srca Hrvatske prodire Turčin, od tobožnjih hrvatsko-ugarskih kraljeva prelazi vlast na austrougarske apoštolske Kaisere i impe-

ratore! Robovanje jednog dijela našeg naroda potraja do Oslobogjenja i Ujedinjenja.

U tom vjekovnom robovanju imamo jednu svijetlu tačku, kojom se ponosimo. Na našem Jadranu šaka ljudi, u jednom malom gradu uščuva kroz stotine godina slobodu, stvori blagostanje, kulturu, književnost. To je jugoslavenska Atena *Dubrovnik*. — Druga svijetla tačka je Ilirski pokret u Hrvatskoj od tridesetih do 50 g. godina prošlog vijeka, kada Hrvati pregnuše da se oslobode ropstva duševnog i da stvore barem u knjizi jedinstvo jugoslavensko. Taj pokret porodi nam najsvijetlije umove, između kojih oca jugoslavenske ideje — J. J. *Strossmajera*. — Treća svijetla tačka je dalmatinski preporod sedamdesetih godina prošlog vijeka. U nekoliko godina *Klaić*, *Pavlinović* sa nekolicinom odabranika stvoriše od otuđene Dalmacije, hrvatsku-slavensku Dalmaciju, koja odonda prednjači slavenskom sviješću drugim Hrvatima i mnogo pridonese Oslobogjenju i Ujedinjenju.

I na Srbiju, u njezinu zametku nava- liše neprijatelji. Najprije Grci svojom kul-

turom i pod plaštom vjere. Krvave mržnje i bratsko klanje i kod njih zavlada. No Bog im dâ zarana narodnu dinastiju *Nemanjića*. Ta dinastija ujedini srpski narod, koji je imao više državnog smisla negoli Hrvati. Stefan Nemanja i bogoduhi mu sin sv. *Sava* udariše neoborive temelje državnom jedinstvu srpskom narodnom kulturom i narodnim svećenstvom. Istrijebiše grčke svećenike-nametnike, zločince srpskog naroda, a podigoše narodne manastire, rasadnike prosvjete i narodne svijesti. Ustanoviše svoju samostalnu pravoslavno-srpsku crkvu, koja uzgoji narod i spasi ga protiv najstrašnijih najezda neprijateljskih. Navali bijesni Azijat na Srbiju, odigra se katastrofa Kosovska, Srbija postaje pašaluk turski! No u tome odigra se nešto najveličanstvenijeg u srpskom narodu. *Narod se nikada ne preda neprijatelju; nikada ne pozva tudjina za gospodara!* Odmetnu se u hajduke, da spasi »krst časni i slobodu zlatnu!« U tom četriristogodišnjem ratu stvara svoju narodnu književnost: junačke narodne pjesme. U njima ne zdvaja, nego potiče osvetnike,

da izginu do zadnjega, dok ne podignu Nemanjino i Dušanovo carstvo! I ustrajaje. Stvoriše Oslobogjenje i Ujedinjenje.

Zašto nemaju Hrvati ni jednoga narodnog stiha, koji bi sačuvao uspomenu na njihove kraljeve? Zato, jer se odcijepiše od naroda! Voljeli su više tudjinsku politiku nego li narodnu. Zašto narodna pjesma okruni vijencem biserja Nemanjiće, Dušana, Car-Lazara, Sv. Savu? Jer bijahu narodni ljudi! Za nj življahu, za nj umriješe! Usadiše u narod srpski svijest ponosa i dostojanstva ljudskog. Naučiše ga da prije izgine nego li prizna tudjina za gospodara, da prije rine nož u srce sebi, nego li proda slobodu zlatnu! Ucijepiše mu u krv jedinstvo narodno, spojiše mu pojam Krstove vjere, njegovane na narodnom jeziku, u narodnim crkvama, sa pojmom narodne svijesti! Ta tradicija narodne i državne samostalnosti, narodnog jedinstva, slobode i junačkih pregaranja za opće dobro narodno vodila je Karagjorgjeviće, a njihov duh stvori Oslobodjenje i Ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca! To je ona najveličanstvenija stranica u povjesti Jugoslavenstva.

Prema rečenome zaključak je ovaj: Srbi su i Hrvati jedan narod. Čim se amo naseliše, razdvojiše ih njihovi neprijatelji. Jedni i drugi proživješe tisuću godina

krvavih iskušenja. Srbi bijahu sretniji, što im Bog dade pametnije vladare. Oni u njima razviše državnu svijest. Hrvati uzeše tuđine za gospodare krivicom odnarodjenih velikaša. Nestade im — neprestanim robovanjem — svijesti samostalnosti i slobode. Ta svijest se probudjuje u njima početkom 19. vijeka i dolazi do novog izražaja svjetskim ratom, kada se digoše da krvlju izvojshte svoje ujedinjenje s braćom Srbima, a po njemu da dodju do Oslobođenja. Ujedinjenjem i Oslobođenjem zaslužismo ime — Narod!

Odsada počinje srpsko-hrvatska nova historija. Piše je novo pokoljenje svojim djelima. Do tih djela stoji, hoćemo li uživati ime naroda! Stojimo na raskršću. Opet iskonski neprijatelji, naši grobari, samo u drugom ruhu, započinju djavolsko djelo da nas rastave, rastrgnu iz bratskog zagrljaja. Domaći zašlaci propovijedaju raskol, jer nisu ništa naučili iz naše krvave i sramotne ropske prošlosti. Ne poznaju zapovjed prirode i Boga: sloga i ljubav spasava narode i spaja ih s Bogom! Raskol i mržnja čini ljude životinjama nedostojnim da opstoje na licu zemaljskom!

Duševna snaga našega naroda

1. Narodne umotvorine.

Kao što se tjelesna (ili fizična) snaga nekog naroda očituje u jakoj izgradnji njegova tijela, kojim može da izdrži sve trude i napore u životu, pak da lako svlada sve zaprjeke svojem tjelesnom opstanku u svegijernoj borbi sa opornom prirodom, tako se isto otkriva i njegova snaga u darovitosti uma, u plemenitosti srca i u čeličnoj volji, da plodove svoga uma i srca izjavi, iznese na vidjelo svojim savremeniciima na korist, a budućim pokoljenjima na priznanje. Ako mi i u kratko pokupimo ono, što je naš narod stvorio svojom darovitošću, a u najtežim prilikama svoga života, pa to nazovemo duševnom snagom njegovom, onda možemo mirne duše da reknemo, da naš jugoslovenski narod pripada među najbogatije narode na svijetu po svojoj duševnoj snazi.

Plodovima jugoslovenske duše zaslužili smo ime naroda, dostojna da stoji i kroči uz bok najprvim narodima na svijetu. Da vidimo, je li to istina!

Otprilike prije sto godina, kada se po Evropi raznese poklik: sloboda, jednakost i bratstvo, kadno se svi narodi prenuše i htjedoše da zbace sa sebe tugjinski jaram,

pitalo se, što ima koji narod duševnih tvorovina, a da po njima istupi pred obrazovanu Evropu i da kaže: »Evo, ja sam narod dostojan slobode, dostojan jednakosti i bratstva ostalih evropskih naroda.« Svi najumniji i najpoletniji sinovi pojedinih naroda pokupiše, sabraše sve najljepše, što je duh njihova naroda stvorio i iznesoše pred sud Evrope, neka sudi je li taj i taj narod dostojan, da se zove narod i da uživa sunce slobode. I naši dični djedovi, hrvatski, srpski i slovenski pokupiše naše narodno blago, naše narodno duševno bogatstvo. Čim je obrazovana Evropa ugledala i proučila naše narodno blago, osta začarana uzvišenošću i ljepotom jugoslovenskog stvaralačkog duha. Priznade nam, da smo dostojni slobode, jednakosti i bratstva kulturne Evrope.

Što je to naše narodno bogatstvo ili blago? To su na prvom mjestu narodne pjesme, pripovijetke, gatke, basne, mudre poslovice, zagonetke i pitalice. To je naša narodna književnost, koju je prosti, neuki jugoslovenski puk stvorio. Zovemo je još i usmena književnost, jer je išla od usta do usta kroz stotine godina, dok je početkom prošloga vijeka ne počеше sakupljati, iz pučkog pripovijedanja zapisivati, pak štampati. Najviša je zasluga u tom pogledu

Vuka Stefanovića-Karadžića, jednog od najvrijednijih ljudi, što ih je naša Srbija dala. Po njegovu neumornu sakupljanju narodnog blaga po Srbiji, Bosni, Hercegovini, Dalmaciji i Crnoj Gori, doznadoše i Sloveni i ostala Evropa, koliko se duševno blago krije u našem narodu. Dakle naš je prosti puk stvorio svoju književnost u pjesmi i prozi toliko bogatu kolikoćom, da je mi danas imamo jednu cijelu knjižnicu izdanjima. No ta velika količina ne bi joj dala veliku vrijednost, da ta književnost ne sadrži u sebi ono, po čemu se mjeri vrijednost neke književnosti. Neka pjesma ili pripovijetka ima književnu vrijednost, ako se odlikuje sadržajem i oblikom. Sadržaj je njezin: ono što je ona odabrala da nam pripovijeda, kao n. pr. jedan važni događaj, pa u to pripovijedanje uplete lijepih i uzvišenih misli, plemenitih, nježnih i poetičnih čuvstava, a uzvisuje djela junačka i djelovanje za dobro svoga bližnjega, a osobito za potlačene, nevoljne i nejake. Takove nam pripovijetke ili pjesme najbolje očituju, kakav je um, razum i srce i volja jednog naroda; očituje nam njegovu ćud, jednom riječi: otkriva nam dušu jednog naroda.

Promotrimo za čas sadržaj najprije narodnih junačkih pjesama, pak ćemo onda

prijeći na pripovijetke. Pjesme dijelimo na junačke (herojske) i na ženske (lirske). Junačke pjesme pjevaju o junačkim djelima naših pradjedova, koji su kroz pet, šest stotina godina bili u svegjernoj borbi s Turcima. Turci udariše još pred pet vijekova na Srbiju, Crnu Goru, Dalmaciju, Bosnu i Hercegovinu, Slavoniju i Hrvatsku. Naš narod srpski i hrvatski, svijestan o svome pravu, o svojoj slobodi, a po naravi pravdan, nije ni za čas' htio dopustiti, da mu divlji aziyat otimlje zemlju, gazi pravo i dostojanstvo ljudsko, a kamo li da mu dira ili vrijegja njegovu vjeru kršćansku. I započe krvava borba. Nijedan grad, nijedna varoš, nijedno selo naše ne bijaše stalno, ne će li sutra na nj da navali turska vojska. A gdje bi ona došla, teško i vajme živu i krštenu stvorenju. Odmah nametni harač, a ako nemaš da ga dadneš, čeka te kolac! Nije uzalud postala narodna poslovice: Kuda progje turska vojska, trava za njom ne raste! Što će na to naš pitomi narod? Što je bilo muškoga, a moglo pušku nositi, podiglo se na noge, da se bori i krv lije »Za krst časni i slobodu zlatnu«. Je li na polju radio, valjalo je da mu je za pripašajem handžar i samokres, jer nije znao hoće li iznenada banuti Turčin; je li sio, da založi zalogaj suha kruha, držao je opet

jednu ruku na puški, da ga ne zaleti turski siledžija, da pita od njega »Žuta zlata i bijela hljeba«; je li legao da opočine, opet je valjalo da drži uz jastuk demeškinju ćordu, a poviše glave ubojitu diljku, jer se nadao da će ga obnoć saletjeti nekrst. da mu odvede djecu u roblje, da mu ognjište obesčasti, da mu oskvrne ženu i kćerke. Takov život naših djedova kroz stotine i stotine godina u neprestanu ratovanju, u svegjernoj borbi za svoj opstanak, učini da je naš narod postao junačan, hrabar, odlučan. Nije imao vremena da ljenčari i besposličići, nije se podao lagodnosti ni užitku, nego je postojao svaki dan oprezniji i trezveniji, razboritiji i pošteniji. Vjera u Boga i u svoju snagu, vjera u pravicu Božju, da će jednom pobijediti i protjerati neprijatelja, krijepila ga je nadom u bolju budućnost.

Ko najveća tješilica, u krvavim stoljećima, bijaše našem narodu njegova darovitost, njegova duševna snaga: pjesma! Kroz one jezovite dane, kroz one strahovite noći skupi se sve, što nije moglo poći u boj protiv Turčina, okolo junakâ, koji bi se vratili iz boja, da im pripovijedaju kako su krvavi boj vodili. Pripovijeda svaki junak po svoju, kako koji umije. A tamo u kutu sjedi slijepac, djed, kojemu u boju

poginuše i sinovi i unuci. Nešto na prsi privija. Sve mu ruke po nečemu dršću. Sijedi brci pali mu na ono nešto sveto, što na grudima miluje. Okrenu se i junaci i staro i mlado prema slijepcu. Svi umuknu, svi očekuju. A slijepac, što je ušima progutao svaku riječ pripovijedanja, sada će sve-tačkim, pomlagjenim i zanosnim glasom da prelije sva pripovijedanja junačka u nebeske zvukove divne pjesme! Eno — sad vidimo što je skrivao na grudi! Eno — gusala javorovih! Potegne gudalom po guslama i zapjeva pjesničkim zanosom. Nižu se stihovi jedan za drugim kao biserna zrnca u gjerdanu. Bogoduhim nadahnućem pripovijeda slijepac guslar krvave borbe, nadčovječna djela, što ih junaci počinise na razbojištima, u klancima jadikovcima, sve tako živo kao da svojim očima gledamo, kao da i mi sami sudjelujemo. Svi, što su oko njega, preneseni su duhom tamo na Kosovo ravno i gledaju, hoće li pobijediti Krst ili polumjesec. Svima su suze na očima, svima grudi nabrekle, svatko bi da poleti da krv lije za Krst časni i slobodu zlatnu!

Tako je naš najveći pjesnik, naš prosti narod, naš slijepac guslar ujedno pisao našu krvavu povijest gudalom, podžigao narod, da čuva svoju djedovinu i da radije

pogine nego da postane robom silnom tugjину. To je bila jedina nagrada Srbину i Hrvatuu ta pjesma divna. Nitko nije nagragjivao njegove potoke krvi prolivene za spas cijele Evrope, nije se ona ni starala za nj, nego ga je pače nazvala divljakom-barbarom za sva dobročinstva, što ih je on učinio za Europu! No naša bogohuda pjesma ljepša, uzvišenija, plemenitija, kao što je duša našeg naroda jugoslovenskog plemenitija bila od svih ondašnjih, slobodnih europskih naroda, ona je, pjesma je naša spasila naš narod, a ujedno potakla je naš narod da spasi i Europu od Turčina. Počastiše nas imenom: bedem kršćanstva! Dà, bijasmo bedemom. Prsa naših djedova i otaca bijahu bedem, o koji se razbijahu valovi poplave turske! Ali, što nam za to dade i Beč i Berlin i Rim — i kako se sve zovu ti kulturni germanski i romanski narodi? Nametnuše nam ropstvo; uckali nas Slavene jedne prema drugim, da se sva-gjamo i za njih borimo! Ali ipak pjesma nas naša održa! Pravo ono ispjeva naš pjesnik Zmaj Jovanović Jovan našoj narodnoj pjesmi:

Haj, što Srbin još se drži
Kraj svih zala,
Pesma ga je uzdržala,
Njojzi hvala!

A drugi naš veliki pjesnik Ivan Mažuranić izreče jednim stihom, kako je pjesma bila jedini lovor-vijenac našim herojima mučenicima:

Dar ti djelom plemenita pjesma!

Ta divovska djela, ta krvava borba našeg naroda, opjevana u guslarevoj pjesmi, to je naša najdičnija povijest pak je zato i uskliknuo naš prorok-pjesnik Petar Preradović:

Sva je naša povjesnica

Samo velik zbor pjesmana!

* * *

Dosad rekoh samo, kako je naša junačka borba s Turcima izazvala našu jugoslovensku darovitost, našu duševnu snagu, naše pjesničko raspoloženje, da u pjesmi opjevamo nešto što je najdoličnije ljudskom ponosu i dostojanstvu, a to je: prije poginuti nego li izgubiti slobodu. Tko slobodu drži nadasve, taj ima svijest božanskog i ljudskoga dostojanstva, a tko pregara svoj život za slobodu svoju i svoga naroda, taj je postigao najuzvišeniji cilj i poziv ponosa i dostojanstva ljudskoga. A naš narod nije samo to izvršio, nego je pošao još dalje. Htio je ovjekovječiti u nečemu najljepšem, što čovjek može po umu i srcu da izvede, da za sve vjekove okiti zlatom i biserjem svoje duše ta djela za slobodu, istočio je

sav miris svoje poletne duše slavenske u počast junacima, koji slobodu braniše i odbraniše. Ispjevao im je tisuće i tisuće pjesama! Znao je da će pjesma vječno da živi, a u njoj da će uvijek živjeti ono, što je on opjevao: ideju slobode, za koju poginuše milijuni Jugoslovena.

Na duševna snaga jugoslovenska ispoljila je u svojim junačkim pjesmama još i drugih ljudskih vrlina; iskazala je svoju moralnu (čudorednu) stranu, dakle sve ono, što jedan narod može da očituje u smislu dobra, poštena, kreposna. A to je najbolje svjedočanstvo njegove duševne visine i snage.

2. Narodne Pjesme.

Kada je naš narod dokazao djelom, da najviše cijeni slobodu i da prezire ropstvo, kada je svojim pjesničkim poletom podigao vječiti spomenik u pjesmi slobodi, toj kruni ljudskoga ponosa i dostojanstva, time je dokazao i svoje najjače pravo na slobodu. To je potvrdio i svojim činom u svjetskom ratu. Nitko ne bi bio, dao slobode svim Južnim Slavenima, da je ne budu svojom krvlju stekli. Pod jednim duševnim vodjom, pod neumrlim Petrom Velikom Karagjorgjevićem, doživješe Jugoslaveni Oslobodjenje i Ujedinjenje i stvoriše svoju slobodnu

državu. A tko uzgoji Petra Velikoga? Tko mu u dušu veliku, svetu, usadi božansku misao Slobode svih Južnih Slavena od Triglava do Crnoga mora? Pjesma naša! Ona guslareva pjesma, što je kazivala da Kraljević Marko još spava u Urvini, a kad se probudi, da će osloboditi sav naš narod. Markova duša, što je živjela u narodnoj pjesmi, prešla je u dušu Petra Velikoga! On izvrši zahtjev svoga naroda, što je živio u pjesmi i tražio duge vijekove da oplodi jedan duh veći, silniji nego li bijaše Kraljevića Marka. I riječ naše pjesme stvori čovjeka od plemena srpskoga, a koljena Karagjorgjeva. Bijaše mu ime Petar. Petar izvede narod jugoslavenski iz ropstva evropskoga i uvede ga u zemlju obećanu u narodnoj pjesmi, u zemlju Oslobodjenja i Ujedinjenja! Eto, što nam je naša pjesma, naša duševna snaga dala! Dala nam je Slobodu, jer je uvijek slobodu tražila. Znala je, da je u Oslobodjenju i Ujedinjenju narodnom početak svakome dobru.

Što nam je naša pjesma dala i sačuvala? Najprije prvo obilježje našega jedinstva, naš lijepi i bogati jezik. Gdje god ga govorimo, tu se zna da smo braća mi Hrvati i Srbi. Osim što nam jezik narodnih pjesama kaže da smo jednokrvna braća Srbi i Hrvati, zasluga je naše pjesme da se je srpsko-

hrvatski jezik sve to više usavršivao i postojao bogatiji, ugledniji i umiljatiji, pak je još i danas najveće bogatsvo našeg jezika sakrito u narodnoj pjesmi i pripovjetci. Tko ne pozna jezik našeg narodnoga blaga, taj ne može reći ni da pozna uopće srpsko-hrvatskog jezika, a još manje duševnu snagu jugoslavensku, koja je znala da stvori tako bogat, toliko protančan i poletan jezik, koji može da se takmi s prvim jezicima na svijetu.

Kada nam je pjesma sačuvala i dokazala naše jedinstvo po jeziku i kada je naš jezik dotjerala do savršenosti pjesničke ljepote, a jezik je naš obujmio i okitio sve što je najljepše jugoslavenska duša stvorila, onda je imao razloga naš prorok pjesnik Pre-radović da zapjeva ovako našem jeziku:

Tugj tugjinu, tebi tvoj doliči,

Tugji poštuj a svojim se diči!

Dičiti se možeš njime:

Njim carevi carevahu,

Slavne mu je loze ime,

Slavan puk ga svojim zove,

I dok bude slavi vijeka

Bit će i on njojzi jeka

Od vijeka u vijekove!

(Iz pjesme: **Rodu o jeziku**).

U duševnu snagu nekog naroda pripada: što on poštuje, čemu se divi, što obožaje i da li ono što poštuje i što obožaje, nastoji da i čini. Da je naš narod obožavao slobodu i svojom krvlju otkupio slobodu, to smo vidjeli malo prije, a sada izaberimo iz narodnih pjesama po koji cvjetak drugih krjeposti i vrlina.

Što je ljepše na svijetu nego li pravica? Otkada se ljudi pripitomiše i stadoše da žive u zajednici obiteljskoj i državnoj, nastojahu da pravica zavlada u svijetu. Ali nažalost do danas, uza sve zakone i zakone, nije zavladała pravica. Najplemenitiji pojedinci i najkulturniji narodi bore se za pravicu, pak će ona jednom da pobijedi. Najodlučniji borac za pravicu jest uopće slavenski narod, a napose naš ogranak jugoslavenski. Mi smo najviše nepravica pretrpjeli, ali nismo nepravedni postali, nego smo proglasili pravicu svojim Evidjeljem. Čujmo našu narodnu pjesmu. Sastali se na polju Kosovu Mrnjavčevići. Prepiru se, komu da pripadne srpsko carstvo. Ne mogoše da se pogode. Traže knjige staroslavne ne bi li se u njima našlo kome je dosudjeno. Misle, da su knjige u nekog protopopa Nedjelka, ali on kaže da su u Kraljevića Marka. Zovu Marka da odmah dodje i kaže na kome je carstvo. Marka

čekaju otac mu Vukašin i stričevi Uglješa i Gojko. Svi se nadaju, svaki napose od Marka. No Marko, prije nego će na Kosovo, sluša što ga majka savjetuje, a ona mu govori:

»Marko sine, jedini u majke!
Ne bila ti moja rana teška,
Nemoj, sine govoriti krivo,
Ni po babu ni po stričevima,
Već po pravdi boga istinoga;
Nemoj, sine izgubiti duše,
Bolje ti je izgubiti glavu
Nego svoju ogriješiti dušu!

Kako majka Marku savjetovala, tako on na Kosovu i odredio. Planu otac na nj i htjede da ga posiječe. Marko se ne opire ocu i bježi pred njime, da se zakloni u crkvu. Kome je Marko dosudio carstvo? Nejaku Urošu, jer je njemu po pravici i pripadalo. Ni ljubav prema ocu, ni poštovanje prema stričevima nisu ga zaveli, a ni samo prokletstvo očevo i očita smrt od razjarena oca ne prepada ga. On dosudi po pravdi Boga istinoga!

Da je naš narod ispjevao samo ovu pjesmu, bila bi mu ona dovoljna da iskaže njegovu duševnu snagu. U njoj nalazimo očito kao na suncu, kako misli naš prosti puk o pravici, o Bogu, o duši. Bog mu je

pravednost, pak kako poštuje Boga, tako poštuje i pravicu. Učiniti nešto protiv pravice, to je usprotiviti se Bogu. Tko gazi pravicu, gazi i dušu svoju, gazi zakon Božji, a naš narod voli izgubiti glavu nego li da izgubi dušu. Izgubiti glavu, t. j. pregorjeti svoj život za pravicu, znači: izgubiti nešto što je prolazno, a spasiti ono što je vječno. Eto, tako je naš narod spojio pojam Boga, duše, pravednosti i poštovanja prema starijima. To svjedoče tisuće pjesama i pripovjedaka njegovih. Nije potreba da spominjem drugih primjera, kad to svatko zna tko čita priče i pjesme srpsko-hrvatskog naroda. Ali valja da spomenem, da je naš narod stvorio i svoje »Zakonike«, knjige o pravu, a da nije učio rimskoga prava. On je htio da ima zapisano, uknjiženo, kako valja da se svatko vlada, a da ne bi nanio nepravicu svome bližnjemu. Tako imamo »Zakon vinodolski« od godine 1288. Taj Zakonik dadoše napisati mještani Novog (grada vinodolskog u hrvatskom primorju) ... »sjećajući se dobrih starih i iskušanih zakona svojih otaca«. Veliki srpski car Dušan Silni sakupi takodjer pravne odnošaje, što ih je sam narod kroz vijekove odobrio i svojim priznao, i proglasi ga »Zakonikom« (god. 1349. i 1354.). Tako su i pojedine općine stvarale svoje »Štatute«

(zakone) kao što je »Štatut poljički«, veprinački, kastavski i t. d.

U pjesmi, priči, u zakonima, a što je glavno, u djelu pokazao je naš narod da mu je pojam i svijest pravice isto što i Bog i duša. Po tome naš narod očituje kolika mu je čudoredna svijest (moral, etika) i koliko shvaća društveno (socijalno) uređenje. Društvo ne može da opstoji bez zakona, a zakon bez pravice, a bez zakona i pravice ne može se zamisliti ni vjera, ni Bog, ni duša! Ova duševna snaga Južnih Slavena, što obožaje: Boga, dušu, pravicu, socijalnu snošljivost i međusobno poštovanje sa razvijenom sviješću slobode, daje Jugoslavenima pravo da stupe među prve, kulturne narode na svijetu. Ne samo to, nego morali bi pravi kulturni narodi na svijetu zahtijevati, da svi Jugoslaveni budu slobodni i da im nitko ne krnji njihove slobode i ne otimlje njihovih zemalja. Zato se je bio ustao jedan od najvećih ljudi našega vijeka, amerikanac Wilson, na Pariškoj konferenciji. No njegova uzvišena načela nije prihvatila ni Engleska, ni Francuska, ni Italija! Ali Wilsonova načela pravednosti ostat će uvijek upisana u srcima Južnih Slavena, jer je u njima Wilson progovorio iz naše duše. Pak ćemo ih mi provoditi i naučavati kao što su Apo-

štoli naučavali nauku Krstovu. I pobijedit ćemo!

Na temelju pravice izradjuje naš narod uzvišene društvene odnose, koje opjevava u pjesmi, a najprvi je porodični ili obiteljski život. Svetost bračnoga života, poštovanje djece prema roditeljima, ljubav izmedju obiteljskih članova, osobito izmedju brata i sestre, sve to upravo miriše mirluhom ljubice, smilja i bosilja u našoj pučkoj pjesmi, a nadahnjuje najuzvišenijim mislima i čuvstvima. Sjetimo se samo Majke Jugovića! Koliko ljubi svoje sinove, ali ih pregara za spas domovine i naroda i daje primjer najuzvišenije majke u historiji čovječanstva. Sve ih je dala na žrtvenik spasa roda našega, pa i sebe samu žrtvuje na Kosovu grleći odsiečenu ruku najmladjega sina i dičeći se njome, kaže Bogu i narodu ponosom, da je ona odnjihala i uzgojila lavove za obranu roda i plemena, s onim divnim riječima:

»Moja ruko, zelena jabuko,
Gdje si rasla, gdje l' si otrgnuta?
A rasla si na kriocu mome,
Utrgnuta na Kosovu bojnu!«

Eto nam primjera gorostasne duše jugoslavenske majke! Uzgojiti svoju djecu za spas roda svoga! Majke jugoslavenke, imate

li divnijeg primjera? Vi, evropske dame, imate li u svojoj povjesti takove majke!? O pjesmo naša, mi ti se klanjamo, kada takav spomenik podiže našoj majci! Ti si rekla, ti si nas zauvijek naučila ono načelo, da je majka temelj kući, da nas majka ne radja samo tjelesno, nego da nas radja i duševno, da će plemenite majke biti temelj našoj budućoj velikoj, ujedinjenoj, slobodnoj Jugoslaviji! Zar je zaludu proročki duh našeg naroda dao ime toj majci — Jugović? Zar nije to ugaoni kamen — Jugoslaviji?! Takove majke, koje rodiše ne devet nego stotine Jugovića, rodiše i našu djevojku — Kosovku. I njoj podje zaručnik i djeverovi na Kosovo bojno. I ona ide za njima. Nosi hljeba bijela i hladne vodice, da okrijepi ranjenike. Hoće da ih povrati životu! A što dozna jadna? Poginu joj i Miloš Obilić i Toplica Milan, Kosančić Ivan. I zaručnik i djeverovi! Što čini ta divna kćerka? Ona, što se nadala da će poroditi Relju Bošnjarina ili Srđu Zlopogledu iz zagrljaja Miloševa, ona što je sanjala da natkrili svoju majku Jugovićku, ona — vidi mrtva oca svojih sinova začetih u duši svojoj! Što veli? I ona žrtvuje svoju veliku dušu svome rodu, grli bor zeleni i kazuje svoju strašnu bol za slomljenim borovima na Kosovu:

»Da se jedna za zelen bor hvatim
I on bi se zelen osušio!«

Takove majke, takove kćerke slavi naša pjesma, jer ih je ona u tom duhu uzgajala. Kao što je uzgajala čovjeka, tako je uzgajala i ženu, kako mladića, tako djevojku, kako pojedinca, tako obitelj i uopće porodični i obiteljski život. Pa zar nije ona i danas prva uzgojna knjiga svih vrlina obiteljskih? Samo mi na nju zaboravljamo, a ona je još tu! Uvijek svjež, zdrava, puna mudrosti, puna naše duševne snage!

Porodični pojam svetosti htjede naš narod da prinese i na cijelo društvo te stvori dvije ustanove: pobratimstvo i posestrimstvo. Dva čovjeka ili dvije žene zavjetuju međusobno bratstvo ili sestinstvo pred oltarom i zakunu se da će živjeti kao braća i sestre i jedni druge braniti i pomagati do smrti. I postanu kao da su rođeni od istih roditelja. Odatle naša riječ: Po Bogu brate, sestro! Kolika se plemenitost osjećaja krije u toj ustanovi! Tu svetinju naša pjesma kiti biserjem! I dostojno je.

Stari, slavni grčki narod uzgajao je svoju djecu svojim dvjema velikim pjesmama Ilijadom i Odisejom, jer je u tim pjesmama bila povjest, vjera, čudoredje (etika) i sve što je bilo na ponos i diku grčkom narodu.

I nije pogriješio. Tako bismo i mi Jugoslaveni morali uvesti u sve škole, u sve obitelji, da naš pomladak čita naše narodne pjesme i pripovjetke. One nam kažu da smo jednokrvna braća Srbi, Hrvati i Slovenci; one nas uče slobodi i ljubavi prema našem narodu; one nam kliču da je najdostojnije čovjeka: biti pravedan, živjeti u svetosti obiteljske ljubavi, poštovati svoga bližnjega; usadjuju nam u dušu plemenitost, iskrenost, hrabrost! Čine nas ljudima! Našoj domovini, našoj mladoj državi danas treba plemenitih, poštenih i pregornih ljudi, bez kojih je država — tijelo bez duše!

3. Lirske pjesme.

Naše narodne pjesme dijelimo u tri glavne skupine: epske (ili junačke), lirske (ili ženske) i epskolirske, u kojima nalazimo i epske i lirske sadržine. Epske se pjesme zovu, one u kojima se pripovijeda nešto što se događa oko nas; lirske su ako u njima kazujemo što se zbiva u našoj duši. Naš je život dvostruk; mi doživljujemo, t. j. čujemo i vidimo, osjetimo, što se zbilo u izvanjskom svijetu, pa se to sve zove vanjski svijet, za razliku od onoga, što mi u sebi proživljujemo, t. j. što mislimo, čuvstvujemo i hoćemo, a to je naš sopstveni ili

nutarnji svijet. Kada narodna pjesma pjeva kako je Miloš ubio Murata na Kosovu, ili kako je Kraljević Marko plugom pobio Turke, onda je to epska pjesma; a lirski je, kada n. pr. djevojka govori ruži, što će vjereniku svojim mirisom da saopći, ili kada majka pjeva uspavanku svome čedu, ili sestra oplakuje miloga brata. No ima dosta pjesama, u kojima se ujedno i nešto opisuje i upliće vlastito čuvstvovanje, kao što su naše lijepe pjesme: *Hasanaginica* ili *Kosovska djevojka*, ili najstarija *Kraljević Marko i brat mu Andrijaš*, a te zovu balade, ako im je svršetak žalostan ili smrtonosan, nu ako veselo ili pomirljivo dokončaju, ime im je romanca.

Područje, koje obuhvata lirsko pjesništvo, neograničeno je, kao što je neograničeno i djelovanje ljudske duše u njenu mišljenju, čuvstvovanju i htijenju. Od nebeskih plavetnih visina do sićušnog mrava sve može da bude predmetom ili sadržinom lirski pjesme, jer pjesnikova duša može da sučuvstvuje sa svemirom vidljivim i nevidljivim, pak da u pjesmi izrekne kako se nešto odrazilo u njegovoj duši, kao što se sunčane boje odrazuju i prelijevaju u briljantu. Stoga mi nije moguće ovdje da nabrojim sve vrste naših lirskih narodnih

pjesama, nego ću da spomenem neke glav-
nije, a da u njima opet istaknem, kao i u
junačkim što sam istaknuo, njihovo bitno
obilježje.

Dvije su glavne značajke naših narodnih
ženskih pjesama: jedna je vjerska a druga
je ljubavna. One pjesme, u kojima se na-
lazi vjerskih česti (elemenata), veoma su
stare; neke su još iz vremena kada je na-
rod obožavao prirodne pojave, pak je mo-
litvom u pjesmi zvao svoja božanstva, da
mu n. pr. za sušnih vremena prorosi rosica.
Te se pjesme do danas zovu dodole ili do-
dolske, ili prponišé i čaroice. Njima su
slične: kraljičke, što ih pjevaju u Srbiji i
Slavoniji djevojke idući od kuće do kuće
o Duhovima ili o Trojstvu, a sadržaju kao
molitvu, da se momci žene i djevojke uda-
vaju. O Božiću i Mladom Ljetu pjevaju se
koledé, a gdje gdje su se promijenile u
krstonošé, u zavjetnine. Uoči sv. Filipa i
Jakova, t. j. prvoga svibnja u Slavoniji za-
redjaju Filipovčice:

Filipovčice, jabukovčice,
Drvce zeleno, jajce šareno!
Filip i Jakov goru lomio,
Goru lomio, Boga molio,
Da nam Bog dade, da kiša pade,
Da kiša pade, da trava raste,
Da trava raste, da paun pase.

U Srbiji djevojke pjevaju Lazarice uoči Lazareve subote (biblijski Lazar), koga je Isus oživio. Takove su pjesme više ili manje religijskog sadržaja, a ostale su od pravednih vremena u narodu. Slične su ovima one, u kojima i ako nije molitva glavno, a ono je u njoj spojeno bogoljubno čuvstvo sa tugom, nadom ili vrućom željom, kao što su naricaljke ili pogrebne pjesme ili uspavanke, što ih pjeva majka djetetu uz kolijevku.

Uz takove lirske pjesme pobožna sadržaja obilne su brojem i vesele, kadkada objesne, kao žetelačke, mobarske, prelačke, svatovske, počasnice ili zdravice. Spomenimo jednu kratku:

Vince je teklo,
Nama je reklo:
Pijte me, pijte
Dobri junaci!
Mene će biti,
A vas biti ne će:
Ali će biti,
Tko će me piti«.

No ponajveći dio lirskih narodnih pjesama odiše ljubavlju. U njima je opjevana nada i radost, tuga i bol mladih duša, koje čeznu prirodnom zakonom za sretnim obiteljskim životom. Lijepa je i odlična strana

tih pjesama, što mirišu poštovanjem i nježnošću bilo momka prema djevojci bilo djevojke prema momku. Poštenje djevojačko cijeni pjesma nadasve. Prevariti djevojku izazivlje osvetu nebesa:

Jer su teške djevojačke kletve:
Kad prokune do neba se čuje,
Kad zaplače, sva se zemlja trese.

Takove pjesme lirske, koje su prožete iskrenom djevičanskom skladnošću, uza sav mladenački polet i žar ljubavi očituju jednu socijalnu jugoslavensku crtu, a to je poštovanje prema ženskom biću. U junačkim, narodnim pjesmama vidjeli smo poštovanje prema majci, prema sestri ili ženi, a u lirskim prema djevojci uopće. Naravno, da mi ne možemo među naše prave lirske pjesme ubrojiti onakove, koje su nastale preko rata i doskitale se do nas, pak ih nažalost čujemo danas i po našim selima. To je poniženje ljudskog ponosa, a napose ženskog dostojanstva. To je kužna zaraza na zdravu tijelu naše pitome i ugladjene narodne pjesme. Tu zarazu moramo da liječimo širenjem pravih prostonarodnih pjesama, što nenatkriljivom ljepotom slave »miris djevičanske duše«. Ono znamenito obilježje, što resi srpsko-hrvatsku lirsku pjesmu, jest i ostaje: sveto i visoko dosto-

janstvo žene, koja je temelj kršćanskoj i rodoljubnoj obitelji i državi i naciji. I upravo takove su pjesme u bitnosti svojoj jednake u Hrvata i Srba, što dokazuje da je u ta dva imena jedna narodna duša.

Uzmimo za primjer jednu nježnu narodnu lirsku pjesmu, u kojoj se očituje skromnost djevojačka:

U Milice duge trepavice,
Trepavice i bijelo lice.
Ja je gledam tri godine dana
Nisam moga oči ugledati.
Skupio sam kolo djevojaka:
Bilo vedro pa se naoblači,
Sve djevojke k nebu pogledale,
Ne gledala Milica djevojaka.
Njezine joj druge govore:
»Aj Milice naša drugarice!
Il si luda il odviše mudra,
Da ne gledaš s nama u oblake?
Ona im je govorila mlada:
»Nisam vila, da svijam oblake,
Već djevojka, da gledam preda se«.

Je li mogla nježnije, ljepše a i uzvišenije da naslika pjesnička duša našeg prostog naroda sliku djevojačkog dostojanstva, ponosa, djevičanstva i ljepote? Tako diše i miriše naša prava, izvorna i nepatvorena narodna lirski pjesma. Narod, koji je na

tisuće takovih pjesama stvorio i u njih svoju dušu prelio, zar ne zaslužuje ime, u najdostojnijem smislu riječi, narod?!

* * *

Ako je naš narod bogat u pjesništvu srpskom i lirskom, to ne zaostaje ni u svojim pripovjetkama. Imamo i njih u glavnome tri vrsti: priče, gatke i basne.

Pričama nazivljemo onakove pripovjetke, u kojima se pripovijeda nešto što se je moglo dogoditi; gatke pričaju nevjerojatne stvari, a u njima djeluju vile, vještice, vukodlaci i bića, što ih stvorila ljudska mašta; basne kazuju kako životinje ili čak mrtve stvari govore i rade kao da su razumna bića, a uz to imaju koju pouku, koja vrijedi obično za svakoga i za sva vremena.

Jednih i drugih imamo danas pokupljenih po našem narodu dosta debelih knjiga. Prije se mislilo da su sve nikle u našem narodu, no u novije vrijeme, odkada učenjaci počеше usporedno priučavati i naše pripovjetke i one što ih imaju drugi narodi, kao Indijanci, Grci, Germani i Romani, dokazalo se, da je mnoštvo naših priča sasvim isto kao i kod tih naroda. Neke su od davnine, dok bijasmo zajedno, sačuvane u raznim oblicima, a neke prešle su od jednoga naroda u drugi selenjem, t. j. dodirom našeg naroda s grčkim ili ko-

jim drugim (ili preko knjiga, propovjedi u crkvi i t. d.), a neke su postale samoniklo, dok je još narod bio u svojem primitivnom stanju, bez obrazovanosti.

No kako bilo da bilo, neki narod ne pokazuje svoju darovitost samo time što izvorno stvara, nego i time kako prima i što prima od drugoga i kako to na svoj način preinačuje. Pa ako sve današnje naše pripovjetke nisu samonikle ivorevine srpsko-hrvatskog naroda, ipak su kod nas sačuvane, uzgajane i preradjene.

I u pripovjetkama našega naroda vidi se opet ona značajna crta njegove duše, što smo je zapazili i u njegovim pjesmama. Pravednost, junaštvo, iskrenost, poštenje; vjersko duboko uvjerenje, čudoredna načela, svetost obiteljskog života; nagrada dobra i kazna zloće još na ovom svijetu; nježnost i dobrotu čak prema životinjici i biljci; uopće sve one vrline, što čovjeka čine — čovjekom, a narod — narodom.

Prosvjeta - Umjetnost.

Prve uvjete i temelje prosvjete dobismo onda kada nam sv. braća Ćiril i Metod izumiše pismo i kada odabraše jedan slovenski jezik za književni jezik. Njihovi uče-

nici, protjerani iz Moravske, razniješe prve naše knjige po Bugarskoj, Srbiji i Hrvatskoj i naučiše Srbe i Hrvate pismu (glagolici i ćirilici) i jeziku starom slovenskom, koji se je onda otprilike govorio u današnjoj Macedoniji, a nije se mnogo razlikovalo od ondašnjega srpsko - hrvatskoga. Tako već u 10. vijeku imaju Srbi, Hrvati i Bugari slovensko svoje pismo i jedan književni jezik, koji se upotrebljuje u crkvi, u školi i u knjizi. Tada nastaje ona borba, što je spomenuh u članku »Naša povjest«. Protiv našega pisma i jezika ustaju kod Hrvata Latini i njihove pristalice, i bore se za latinski jezik; kod Bugara i Srba ustaju Grci i pogrčeni Slaveni i štite grčki jezik. Gdje su kod Južnih Slavena bili vladari i velikaši s narodom, tu odnese pobjedu slavenski jezik i pismo, kao kod Srba (i s početka kod Bugara), dok u Hrvata, gdje vladari i velikaši, ili iz obzira prema moćnim Latinima ili iz vlastite slabosti i nepronicavosti, popustiše Latinima, tu se slovensko pismo i jezik zakloni i sakri među niže svećenstvo prosti puk, koji očajno i ustrajno branijaše svoju svetinju.

Prvi naš rad književni bijahu knjige crkvenoga sadržaja. Sve što je trebalo za širenje Krstove vjere u crkvi i izvan nje, kao Sveto Pismo, obredne knjige, molitve,

propovjedi i t. d., to se marljivom ustrajnošću prevodilo s grčkoga i latinskoga jezika i prepisivalo. Pomalo počеше i Srbi i Hrvati odstupati u knjigama od staroslovenskog jezika, te zamjenjivahu po koju riječ i glas prema govoru srpsko-hrvatskom, da bude tumačenje i naučavanje Krstove vjere razumljivije prostom narodu, koji je tek onda srcem i dušom počeo da pristaje uz nauku evangjeosku, kada mu je stadoše da tumače njegovi sinovi na razumljivom, materinskom jeziku. Ta crkveno-umjetna književnost urodi dvojakim plodom: prvo, učini Južne Slavene kršćanima; uzvišena nauka Hristova oplemeni ćud slavensku, i onako naklonu na blagost i dobrotu; usadi u njihove duše ljubav prema pravici i istini, prema obitelji i bližnjemu; drugo, zaljubi ih u materinsku riječ i sjedini ih duhom sa svim onima, koji tu riječ govorahu, jer se smatrahu — braćom. Ali na našu nesreću, nije mogla prva naša knjiga da sasvim zahvati cjelokupni naš narod, jer tudjinac bijaše u našoj kući, kod jednih Grk a kod drugih Latin, koji ne dadoše da se naša bogoduha knjiga širi i da preprodi sav jugoslavenski narod u duhu ljubavi i jedinstva. Ali ipak nije uspjelo tudjinu da uništi prvu našu obrazovanost, posijanu sv. braćom Ćirilom i Metodom. Spisiše je

dijelom Hrvati u Dalmaciji, gdje bijaše najstrašnija borba proti knjizi i jeziku slavenskom, spasiše je sasvim Srbi pod svojim umnim vladarima. Preseli se kasnije ta književnost u Rusiju, koja utvrdi u vjeri Krstovoj taj najveći dio slavenskoga svijeta.

To prvo sjeme Ćirila i Metoda, ta prva književnost pismena Jugoslavena, još nije sasvim izvršila svoj Bogom određeni zadatak. Ali će da ga izvrši! Izvršit će ga ovako: Stari slavenski jezik, koji se upotrebljuje u crkvi u Rusa, Srba, Bugara, dakle Slavena, koji pripadaju Krstovoj pravoslavnoj vjeri, pak kod jednog dijela Hrvata, koji pripada Krstovoj katoličkoj vjeri, taj jezik počeo će u budućnosti da upotrebljuju svi Slaveni u svojim kršćanskim crkvama. Svi smo Slaveni ili pravoslavni ili katolici, dakle svi kršćani! U bitnosti vjera nam je ista. Jedinstvo slavenske vjeroispovjesti sprovest će se kada nas sve Slavene prožme bitnost Krstove nauke, a to je ljubav! Tu ljubav raspirit će jedinstveni jezik u slovenskoj crkvi; jezik Ćirila i Metoda, kojim nas počeoše ujedinjavati pred hiljadu godina. To jedinstvo spriječiše tudjini, kojima robovasmo. Sada smo srušili ropstvo i svi Slaveni doživjesmo slobodu. Slobodom ćemo stvoriti jedinstvo. Sjeme jedinstva posija Ćiril i Metod u Mo-

ravskoj. Predje u Jugoslaviju. Iz nje dođe u Rusiju. Zahvati najveći dio Slavenstva. Sada će to sjeme na suncu Slobode da se razvije u ogromno stablo. Sjeme gorušičino, što se razvi u velebno stablo i napravi hlad ljudima i stan pticama nebeskim, o kojem proreče Hrist u Evandjelju, to je sjeme i stablo Ćirila i Metoda, stablo slovenskoga ujedinjenja, na temelju riječi slovenske, njihove, iznikle u današnjoj Jugoslaviji, a po mudrosti Božjoj određene da ujedini sve Slovene: južne, sjeverne i istočne!

To je smisao i bitnost prve naše knjige, znanstvene i umjetne, začete u prvim našim Apoštolima i prosvjetiteljima, prvacima jugoslovenskim — sv. braćom Ćirilom i Metodom. Zato nije ni njihov jezik ni njihovo pismo do danas propalo uza sve najsilnije zaprjeke i najkrvnije neprijatelje. Ono je tu — medju nama! Najživlje, najjače, jer smo slobodni! Do nas stoji, hoće li Ćiril i Metod sići u naše duše, da sada izvedu što su zamislili. Primimo ih duhom jedinstva i ljubavi — i oni će nas povesti u jedinstvo sveslavensko! Pred hiljadu godina naučili su nas i uputili kako se stiče ime — narod, a sada će nas naučiti kako ćemo sačuvati i podignuti do najveće visine i dostojanstva svoje narodno — slavensko ime — narod!

Nastavak književnoga rada učenika sv. braće Ćirila i Metoda procvate u Bugarskoj za Simeuna Velikoga u 10. vijeku. U njegovo doba takmila se slovenska knjiga sa samom grčkom u Carigradu. No to potraja kratko vrijeme. Za slabih nasljednika Simeunovih kako trgnu u nazadak bugarska država, tako uvenu u njoj i književni rad. Bugarsku pritisnu mōra grčkog, tudjinskog svećenstva. Narod ga nije volio, jer vidje u njemu neprijatelja vjere i naroda. Vladari velikaši bugarski zaludjivanjem grčkih kaludjera počеше da provode nekakav pokornički, isposnički život, a državu i narod izručiše grčkoj najezdi. U to zarazi Bugarsku bogumilska sekta. Sljedbenici te vjere učahu, da su dva Boga, dobri i zli Bog (Bjelobog i Črnobog). Dobri je stvorio dušu, a zli tijelo. Naše su duše za kaznu u tijelu. Stoga treba trapiti tijelo, da se duša što prije oslobodi od njega. Od kršćanske vjere prihvatiše Novi Zavjet i iskitiše ga bajkama. Sve što im se činjaše nepotpuno u Evandjelju, napuniše svojom maštom. Moljahu »Oče naš«. Ne priznavahu starješinâ. Najstariji član obitelji bijaše svećenik. Svećenika drugih ne imadjahu. Svoju su nauku širili narodnim govorom. Življahu priprosto i skromno. Medjusobno se ljubljahu i poštovahu. Ta se bogumilska vjera

raširi ubrzo po Bugarskoj, Srbiji, a osobito po Bosni, gdje joj bijahu pristaše i bosanski vladari i velikaši.

Da se je bogumilstvo naglo kod nas rasprostranilo, bijaše glavni uzrok tudjinsko svećenstvo (grčko), u kome je narod uočio iskopajnike, silnike i gospodare, koji su raskošno živjeli i pod plaštom vjere razmećahu tudjinsko gospodstvo. U bogumilima upozna skromne, poštene ljude, koji se nisu nametali. Govorahu im materinskim jezikom. Kako su naučavali, onako su živjeli. Bugarski puk prista uz njih, jer u njima nasluti osloboditelje od jarma grčkoga. Velikaši i vladari bugarski pristajahu uz Grke. I nastala bratoubilačka borba, koja upropasti Bugarsku. To bi se bilo dogodilo i Srbiji, da je ne spasiše vjerni umni vladari Nemanjići. Oni ubrzo ugušiše u Srbiji bogumilsku sektu, a ujedno odstraniše pogibao grčkih svećenika, stvorivši samostalnu srpsku patrijaršiju i narodno srpsko svećenstvo. Veliki Stefan Nemanja, pak njegov sin sv. Sava i brat mu Stefan Prvovjenčani stvoriše kulturno središte, srpske manastire. To bijahu za ono vrijeme pučke, srednje i više škole. U njima odgojiše tisuće srpskih kaludjera, prosvjetitelja. Napisaše, prepisaše i prevedoše na tisuće knjiga. Ti manastiri srpski

postadoše rasadnici, matice kršćanskog, državnog, rodoljubnog i nacionalnog uzgoja srpskoga naroda.

Uz Ćirila i Metoda, treći je naš narodni prosvjetitelj, apoštol, dobri i bogoduhi genij — sv. Sava. Svojim svetim životom, svojim neumornim radom u ono tamno doba, kada u Bugarskoj propade narodni preporod vjerskim borbama i zadahom grčkoga otrova, učini veliko djelo preporoda kulturnoga i spasa, barem jednog dijela južnog slavenstva, srpstva. Istim zanosom, istim poštovanjem, kojim se klanjamo Ćirilu i Metodu, moramo se klanjati i sv. Savi, jer su ona trojica prva tri ugaona kamena, na kojima se osniva prvi prosvjetni, kulturni i narodni spasonosni začetak duševnog Oslobogjenja jugoslovenskog naroda. Iz toga vremena ostalo je dosta sačuvanih knjiga, ali ih se veći dio izgubio. Kad je upravo bio u Srbiji (po njezinim monastirima) književni rad u naponu, počеше provale turske u naše krajeve, pak spriječiše kulturni rad. Kasnije ga ugušiše i utamaniše, kada poslije Kosovske pogibije Srbija sasvim podpade pod tursku vlast.

Dok se u Srbiji od sv. Save do provale turske slobodno razvijala slavenska knjiga, dotle se je kod Hrvata (u Dalmaciji i

hrvatskom primorju) skromno i brižljivo nje govala kod narodnog sveštenstva — glagolaša. Glagolašima prozvaše narodne svećenike, koji ostadoše uz prosti puk i koji su se služili u crkvi starim slovenskim jezikom i pismom — glagolicom. A riječ glagolica postala je prema staroj slovenskoj riječi glagolati, koji znači govoriti. Do danas je sačuvano i preštampano mnoštvo knjiga iz onih vremena književnoga rada, koji obuhvata otprilike četiri — pet vijekova. To je plemeniti, kulturni rad srpskih i hrvatskih svećenika, koji u ono doba bijahu jedini kulturni radnici. Njihova je zasluga velika. Najprije pripitomiše i uljudiše naš narod naukom Hristovom. Zaljubiše ga u materinski jezik i učiniše da narod sačuva narodnu svijest. Jezik i narodna svijest bijahu i ostadoše dva najjača braniča naše jugoslavenske narodnosti. Jedan jezik uvijek je podsjećao južne Slavene, da su jedan narod. Vjera Hristova i jedinstvo narodno po jeziku ujedinilo ih proti zajedničkom neprijatelju Turčinu, s kojim se bore pet stotina godina. Nema sumnje, da je narodno svećenstvo, što svojom riječju, što knjigama utjecalo i na stvaranje i razvijanje naše narodne, tradicionalne književnosti; narodnih pjesama i pripovijedaka, priča i zagonetka. Utje-

calo je dakle, da u našem narodu procvatu njegove najljepše duševne tvorevine; njegova književnost.

Osim toga zamašnog rada za naše jugoslovensko spasenje i Ujedinjenje, ima zasluga crkveni i književni rad našeg narodnog svećenstva, što je spasilo u knjizi staroslovenski jezik, koji pripada u najbogačije jezike na svijetu. Takmi se svojim glasovnim, običnim i rječničkim blagom sa starim indijskim i grčkim (mrtvim) jezicima. Danas ne može se proučavati uporedna gramatika indoevropskih jezika bez poznavanja našega staroga slovenskoga jezika.

Književni rad Ćirila i Metoda, sv. Save i narodnog srpskog sa hrvatskim narodnim katoličkim, glagolaškim svećensivom, najčasnije očitova duševnu snagu jugoslovensku. Još je časnije i dičnije, što oni svoj rad izvedoše u najstrašnijim borbama, u najponiznijim progonstvima, u najcrnijim danima stradanja. Po njihovu pregoru i uzvišenu, kulturnu i nacionalnu trudu zaslužismo već u davnim vremenima ime — narod! Danas se nameće slobodnom srpskom i hrvatskom svećenstvu ista plemenita dužnost, što je sebi odabra Ćiril i Metod i Sv. Sava. Naobrazbom, književnim radom, evangjeoskom pripovijegju, pri-

mjernim životom Hristove ljubavi pripitomljivati naš narod, buditi u njemu slogu, bratstvo, snošljivost, državnu svijest.

Naša umjetna književnost.

Srpsko-hrvatskom umjetnom književnošću nazivljemo ona djela književna, koja su napisali obrazovani ljudi na našem narodnom jeziku, dok pučkom ili tradicionalnom krstimo onu književnost, koju je prosti, nepismeni puk stvorio. Umjetnu opet dijelimo na lijepu i znanstvenu književnost. U lijepu knjigu pripadaju sva djela — bila ona napisana u stilu ili prozi — kojima je svrha, da oplemene našu ćud, da zabave našu fantaziju, da pobude u nama uzvišena čuvstva za dobrotom i ljepotom. O takovim se djelima veli, da niču u ljudskom srcu i da djeluju na ljudsko srce. Stoga se takove tvorevine najviše i čitaju ili gledaju i slušaju u kazalištima. U njima se očituje duša i karakter jednoga naroda, njegove vrline i strasti, čežnje, želje i mržnje, jednom riječi — individualnost nekog plemena, pak zato lijepu, inače je zovu — zabavnu knjigu i nazivlju književnošću nekog naroda. Ta se književnost dijeli obično u tri dijela: u e p i k u, l i r i k u i d r a m u,

pak u roman i novelu. To se jednim imenom označuje: pjesništvo ili poezija.

Znanstvena književnost, kako joj i ime kaže, nauči nas nešto znati. Ona ističe iz ljudskog istraživanja i umovanja, i svrha joj je, da prosvijetli ljudski um. U nju pripadaju: filozofija, povijest, astronomija itd. Zavodi, gdje se te znanosti predaju, zovemo universama, a znanstvene ustanove, gdje se učenjaci sastaju i odredjuju, koja će djela izdavati, prozvani su akademije. Lijepa i znanstvena knjiga najveći su ponos svakog kulturnog naroda, pa kao što neko pleme stiče ime naroda po svom bogatom jeziku, po svojoj dičnoj povijesti, po novoj pučkoj poeziji, tako još jače pravo ima na ime narod, ako se istakne lijepom i znanstvenom književnošću.

Naše srpsko-hrvatsko umjetno pjesništvo, na narodnom jeziku počinje u 15. vijeku. Imamo i starije od toga vijeka lijepe knjige, ali to su prevodi, pak ne ćemo o njima da govorimo. Naša poezija najprije se javlja u Dalmaciji, koliko dosad znamo. Pjesnici su ili iz Dubrovnika ili iz Splita, Hvara i Zadra, pak iz drugih primorskih mjesta. Ti su pjesnici pod utjecajem, t. j. načinom u pisanju pjesama, ondašnje evropske struje, a ta je struja k nama dolazila iz

Italije. U isto vrijeme počinje se po našim gradovima i neka vrsta kazališta. Predstavljalo se obično pred crkvom. Sva ta poezija pisana je u našem čakavskom, ikavskom narječju. Na oko su pisali u prozi, onda se služe latinskim i talijanskim jezikom; tek kasnije počinju da pišu i prozu narodnim govorom.

Marko Marulić splićanin, najprvi je štampao djelo — medju pjesnicima — na našem jeziku, pak ga zato nazivlju najstarijim našim pjesnikom, premda nije. Njegovo djelo »Judita« danas nema kakove pjesničke vrijednosti, ali je znamenita kao dokaz našeg starog jezika i po namjeri toga više učenjaka nego li pjesnika. Onda počеше provaljivati u naše zemlje Turci, pak je htio Marulić, primjerom Judite, starozavjetne junakinje, koja je pogubila neprijatelja vjere i domovine, da potakne naš narod na otpor protiv Turaka. Stoga je nju i opjevao. U drugu ruku djelo je nama milo, jer Marulić, koji je dotada pisao znanstvena djela na latinskom jeziku i po njima postao poznat cijelom ondašnjem kulturnom svijetu, najedanput ponosno ističe da »u versih arvackih« pjeva. Ako k tome pomislimo da su ondašnji učenjaci — humanisti — prezirali svoj materinski jezik, a jedini latinski držali dostoj-

nim da u njemu pišu svoja djela, onda nam je naš Marko još miliji, jer se je znao uzdići nad ondašnje mišljenje i odati dužnu počast materinskoj riječi. Š i š k o M e n č e t i ć i D ž o r e D r ž i ć Dubrovčani i H a n i b a l L u č i ć Hvaranin pjevahu ljubavne pjesme, prema tadašnjem načinu pjevanja u Evropi (trubadurska lirika), ali oni zabilježiše nekoliko narodnih ljubavnih pjesama, koje pripadaju u našu najstariju pučku liriku. Lučić se je istakao svojom dramom R o b i n j i c a, jer je u nju unio lica iz naše povijesti. Suviše njegova je drama prva u našoj knjizi svjetovnog sadržaja (starije su crkvenog, t. j. bogoljubnog sadržaja), a pogotovo mu je znamenita i u svjetskoj književnosti, što je on prvi u Evropi dramatisovao trubadursku poeziju, t. j. prikazao je u prizorima i činima, u dramskom obliku, one konvencionalne motive i misli, koje su drugi pjesnici izricali u stihovima lirskih pjesama. Njegov sumještani P e t a r H e k t o r o v i ć natkrili savremene talijanske pjesnike svojim idilskim epom R i b a n j e i r i b a r s k o p r i g o v a r a n j e, jer je realistički spjevao zbiljni događaj, a nije pripovijedao nevjerojatne stvari kao njegovi strani drugovi u poeziji. Suviše, on je prvi u nas (u spomenutom djelu) napisao dvije junačke

narodne pjesme onako kako su ih otpjevali njegovi ribari. To nam je dokaz, da su naši stari dalmatinci njegovali narodne pjesme i slavili svoje junake (Kraljevića Marka). Zadarski pjesnici: Zoranić, Baraković i Karnarutić najstariji su naši rodoljubni pjesnici. Oni ili slave naše junake, kao Karnarutić Zrinjskog, ili pjesnički prikazuju postanak naših gradova (Zadra, Nina, rijeke Save) [Baraković], ili ističu narodnu hrvatsku svijest i kore obrazovane ljude, što ne govore i ne pišu na našem jeziku (Zoranić).

No kako s jedne strane, u to doba, pritisnu Dalmaciju oholi i lukavi Mlečić, a s druge strane počese da provaljuju Turci, tako po Dalmaciji, u borbi za opstanak, prestane književni rad. Jedinu Dubrovnik, naša jugoslovenska Atina, sačuva slobodu, razvi trgovinu i bogatsvo, pak kroz 16. i 17. vijek dovinu se do zamjerne veličine uopće u kulturi, a napose u pjesničkom stvaranju. Možemo reći, da se u Italiji ne pojavi nijedna književna struja, koja u Dubrovniku ne nadje odjeka. U 16. vijeku Dubrovčani napuštaju čakavsko - ikavsko narječje i počinju da pjevaju pjesme na štokavsko-jekavskom narječju. Vetranić, Nalješković, Marin Držić i Dinko Ranjina dotjeruju i usavršuju naš knji-

ževni jezik pišući epske, lirske pjesme i drame. Koliko su god oni imitirali talijanske pjesnike, ipak su i samostalno stvarali, pak imamo bogatu liriku i dosta jaku dramsku poeziju, koja se može da takmi sa talijanskom. No 17. vijek rodi nam tri velika pjesnika: Ivana Gundulića, Džona Palmotića i Bunića, a medju njima je onda, pa do danas, jedan od najvećih pjesnika cijelog slovenstva Ivan Gundulić. Njegov veličanstveni epos Osman, njegova lirsko-refleksivna pjesma Suze sina razmetnoga i krasna pastirska drama Dubravka mogu da se uporede s najljepšim toga vremena u Evropi. Ta djela, osim književne vrijednosti imaju i veliku slavensku nacionalnu važnost. Njegov je Osman u mnogim dijelovima himna srpskom dijelu našeg naroda, veličanje slavnog slovenskog plemena poljskog i sticanje sveslavenske ideje. U Osmanu i Dubravci njegove su uzvišene misli o slobodi (uopće ljudskoj kao najvećem daru božjemu), a napose o slobodi Dubrovnika i njegove iskrene suze nad ropstvom ostalog našeg naroda — pjesničko biserje. Gundulić i Palmotić dotjeraše naš pjesnički jezik do savršenstva umjetne dikcije i ritmičke glazbenosti. U pjesničkoj umjetnosti s njima se takmi

Ignjat Gjorgjić u 18. vijeku, koji piše u prozi znanstvena djela.

Strašni potres u Dubrovniku uništi grad i njegovo bogatstvo. Dok je Dubrovnik cvao i stvarao književna djela, jer bijaše slobodan i pod poštenom upravom svojih najvrednijih sinova, dotle naš narod bijaše u krvavoj borbi za »Krst časni i slobodu zlatnu«. Ipak knjiga se nije zapustila, premda je kradimice životarila.

U 18. vijeku i početkom 19. vijeka nadodjoše nove prilike, koje dadoše drugi pravac našem književnom stvaranju. Poče da se piše knjiga prosvjetnica za puk. Mi imamo tri svijetla lica, koji se prvi postaraše i za prosti puk, da ga knjigom prosvijetle i uzgoje, a to su: Franjevac Andrija Kačić - Miošić, dalmatinac; Antun Reljković, slavonac, i Dositije Obradović, srbin. Bilo je i drugih književnika u Dalmaciji, kroz 18. vijek, kao Kanavelović korčulanin, Vitaljić višanin i Kavanjin splićanin. no oni su podraživači starijim dubrovačkim pjesnicima, pak nemaju kakove pjesničke vrijednosti. Kačić je jedna od odličnijih ličnosti u našoj književnoj povijesti po svojim sveslavenskim idejama, a osobito po svojoj ljubavi prema jugoslovenskim plemenima, bez obzira koje su vjeroispovijesti,

i po veličajnoj zamisli da pjesmom proslavi herojstva Srba i Hrvata — i uopće svih »Slovinaca« — i da ih tako potakne da sačuvaju svoju nacionalnu svijest, svoje poštenje ljudsko. On je znao da uoči psihi — dušu — našeg puka, koji silno voli slavna djela svojih otaca, a isto tako voli pjesmu, pak je upotrebio to duševno raspoloženje naroda i dao mu njegovu povijest u stihovima, da ga priljubi knjizi, da ga knjiga sačuva od neprijatelja vjere i domovine, da ga bodri u crnim danima, najtežih iskušenja, dao je svoj: R a z g o v o r u g o d n i. Ta je knjiga do danas najmilije štivo našem puku, pa bio u kojem god kraju našeg roda i jezika. U tome »da po pučku piše«, nitko nije uspio u našoj književnosti kao Kačić.

Reljković je otprilike za pokrajinu Slavoniju što je Kačić za cijeli narod. I on je svojim S a t i r o m htio da popravi i uzgoji slavonsca, koji je pod turskim gospodstvom bio zastranio. D o s i t i j e O b r a d o v i ć po velikim svojim zamislama, po neumornom radu, po svojoj duševnoj borbi sa svojom okolinom i po književnim djelima, veliki je reformator i valjda jedna od najkrupnijih ličnosti u našoj kulturnoj povijesti. Više samouk, iz želje prema nauci i neugasivom žaru, da sve što je u svijetu

vidio i naučio neposredno i pametno, saopći i kaže svome, onda još natražnom narodu; njegova borba, da se ne dijelimo i ne sudimo i ne gložimo razdijeljeni vjeron, kad smo jedno po jeziku i krvi; njegove misli, da se u narodu više podižu škole i bolnice nego li zvonici i manastiri; njegova borba da i ženske imaju pravo na obrazovanosti kao i muškarci, pa pedagoška uzgojna njegova načela, pa najzad njegov uzorni karakter potpuna pregorna i svijetla privatna i javnoga života: sav je u cijelosti gorostas duševni naše nacije. On nam je i danas savremen u kulturnom i nacionalnom smislu. Ako nadodamo da je on prvi počeo da se bori u Srbiji za narodni govor da postane književnim i da je u tome preteča Vukov, onda nam je još miliji i savremeniji.

U prvim desecima 19. v. zavitla Evropom romantična struja. To je duševno probudjenje i osvježenje, kad su narodi pregli da se odreknu nasilja u n i v e r s a l n o s t i — općenitosti — i da svaki narod živi i opstoji kao i n d i v i d u a l n o s t. Zato je trebalo da svaki narod iznese pred lice svijeta, da je on posebice dostojan da živi, da sam sobom vlada, da ima najdostojnije obilježje čovjeka — s l o b o d u. Da probudi kod sebe tu svijest i u drugu ruku da

dokaže drugima, a osobito onim narodima i staležima, koji su mislili da imaju pravo da vladaju nad drugima, stadoše narodi po Evropi da obožavaju ono što je samoniklo, što je svojina duševnoga nekog naroda: jezik, narodno obilježje, narodne običaje, narodne duševne tvorevine, narodnu povijest. Nasta zanos, utakmica, borba — upravo duševno hrvanje, koje urodi sakupljanjem i iznesenjem pred lice Evrope narodnih umotvorina i nastojanje, da se po uzorku tih tvorevina piše i stvara, kleše i bojadiše — jednom riječi: misli i stvara sve u duhu narodnome. Zbilja bijaše pomladjena Evropa! Što može da bude ljepše nego kada ljudsku dušu zanese, opije — zakovitla ljubav prema svojemu narodu i svemu onome, što je dobro, lijepo i uzvišeno! Taj zanos zahvati, i ako malo kasnije, nas Srbe i Hrvate i donese nam lijepa ploda u nauci i lijepoj knjizi, a što je najglavnije, posije sjeme našoj današnjoj slobodi i našoj jedinstvenoj Otadžbini i Državi.

* * *

U prvim desecima 19. vijeka procvate naša nova književnost. Njezino je glavno obilježje: zanosan polet književnika, da pišu po uzoru našeg pučkog govora, koji

se najljepše očitovao u narodnim pjesmama i pripovijetkama, koje bijaše po narodu sakupio i štampao Vuk Štefanović Karadžić. On uz to napisala i Rječnik, koji je temelj svim našim novijim rječnicima, preveđe sv. Pismo Novog Zavjeta, napisala mnogo gramatičkih i drugih djela, sve uzornim narodnim jezikom. Da se naš jezik znanstveno i gramatički utvrdi kao književni jezik, mnogo je pridonio i Gjuro Daničić svojim jezikoslovnim djelima i prevodom sv. Pisma Starog Zavjeta. Da ne spominjemo drugih naših trudbenika na izučavanju našeg jezika, zasluga je njihova u prvom redu, da je naš pučki govor postao književnim jezikom, i to jedinstvenim, svih Srba i Hrvata. Možemo slobodno reći, da tamo od tridesetih godina 19. vijeka postala i osta naš književni jezik najjačim poticalom duševnog jezika i jedinstva Srba i Hrvata. Uz tradicionalnu književnost, koja nam kazivaše da smo braća od iskona, pa i ako nas teška sudbina rastavi, da će nas opet naša pučka poezija sjediniti, tako i jedinstveni jezik, koji nas u živoj riječi sjećaše da smo oduvijek braća, tada već započe u umjetnoj književnosti da vrši djelo našeg ujedinjenja.

Odnjihani u romantičnoj struji dahom narodne slobode i zadojeni pučkom poezi-

jom svoga naroda, zaneseni ljepotom i bogatstvom svog jezika, stvoriše Hrvati i Srbi dvije skoro iste književne i ujedno nacionalne i političke struje, što se nazivlju: *I l i r s k i p o k r e t* (u Hrvatskoj) i *O m l a d i n s k i p o k r e t* (u Srbiji). To su dvije pojave, može biti, najljepše u našoj srpsko-hrvatskoj historiji, po svojem zanosu i poletu, po pregnuću i radu i velikim idejama. I ako nije postignuto sve što se je htjelo (a mnogo se ujedanput htjelo), ipak onda su udareni jaki temelji našem Ujedinjenju i Oslobodjenju. Odonda pa do danas možemo skoro svake godine, u velikom dijelu književnih djela što se pišu u Hrvatskoj i u Srbiji, naći sve to višeg poštovanja, ljubavi i želje za sjedinjenjem rastavljene braće. Pjesnici i književnici postaju apostoli i vjesnici bratstva i jedinstva dotada otudjene braće. Koliko u znanstvenim knjigama, toliko u lijepoj knjizi smatramo se jednokrvnim narodom; što je srpsko, drži se hrvatsko, a što je hrvatsko, cijeni se srpsko. Samo neki, u ljubavi prema plemenskom imenu, htjeli su da budemo svi Srbi, a drugi da budemo svi Hrvati. No možemo reći, da se to radilo više iz ljubavi nego li iz mržnje. No naši velikani nisu htjeli medju nama razlike poštujući jedno i drugo ime, i primjerom su svojim po-

kazivali da im je sveto jedno i drugo ime-
pak su širili naše duševno jedinstvo osta-
vivši budućnosti pitanje imena. No ne smi-
jemo da zaboravimo, da se je naš narod
u Srbiji i Crnoj Gori mogao mnogo lakše
vaspitati u nacionalnoj svijesti, gdje bijaše
sam sebi gospodar, nego li onaj u Hrvat-
skoj, Bosni i Dalmaciji, gdje je tuđim bio
gospodar. U Srbiji je na pr. mogla svaka
umjetna i znanstvena knjiga ujedno da
bude i najzanosnije uzgojno sredstvo srp-
skog rodoljublja i poticalo protiv tuđina,
dok je u Hrvata trebalo da svaka naštam-
pana stvar prodje strogu cenzuru i Nije-
maca i Mađžara i Talijana! Pa ipak, iako
kadkad malo prikriveno, sva najljepša
umjetnička djela mirišu zanosnim rodo-
ljubljem i željom za slobodom i za naru-
čajem braće u slobodi.

Branko Radičević prvi poče da
pjeva po nauci Vuka i Daničića, onim či-
stim pučkim govorom kojim zbore naše
pučke pjesme. Njegov »Djački rastanak«,
koji je najljepše svjedočanstvo pjesničkog
mu talenta, ujedno je i dokaz kako su onda
mladi Srbi iz Omladinskog pokreta ljubili
braću Hrvate. Branko je nažalost mlad
umro, ali je stvorio pjesničku školu po-
dražavanja narodnoj pjesmi u pučkoj dik-
ciji pjesničkih ukrasa i u biranju motiva

iz narodnog života. On je danas ostao miljenik-pjesnik naše mladeži, jer kako je iskreno i vatreno osjećao, tako je i istinito ispjevao svoje sretne i nesretne časove života. Milina njegove mladenačke pjesničke iskrenosti i priprostosti, bezbrižnosti, djeluju na dušu čitaoca kao pjev slavujev ili miris ljubice; njegovo predosjećanje rane smrti ostavlja nam dojam onoga »kada lišće žuti po drveću«.

U dahu ljubavi prema svome kraju, svome narodu i svome jeziku istaknu se kao naš ponajveći pjesnik, crnogorac P e t a r P e t r o v i ć N j e g o š. Zadojen pučkom poezijom, koja je u njegovo doba bila u jeku po junačkoj našoj Crnoj Gori, u neprestanoj duševnoj borbi da podigne moralno i kulturno svoju rodjenu grud, u strepnji da sačuva slobodu i neodvisnost svoje državice, on ujedno i vladika i vladar i diplomata, upozna sve zamke i Austrije i Turske, a i sve nevolje i mane i vrline svoga plemena. Po darovitosti dubok mislilac i poletan pjesnik stvori nam književno djelo G o r s k i V i j e n a c, djelo koje pripada u najljepše umjetničke pjesničke tvorevine jugoslavenskog naroda. Opjevao je, kako su Crnogorci u 18. vijeku pročistili svoju zemlju od poturica, a u taj historički događaj uplete običaje i mišlje-

nje svog puka, njegovo junaštvo i poštenje, njegov karakter, njegovu dušu uopće. A to je sve opet protkao svojim filozofskim mislima, svojim dubokim čuvstvom pjesničkim i osobitom simpatijom prema braći Hrvatima pokaza i svojim pismom banu Jelačiću, kada ga pozivaše, da se oslobodi 48 god. od tudjina gospodara i da će mu on doći u pomoć s Crnogorcima. I ovaj naš velikan umrije mlad, upravo kada se je njegov pjesnički genij stao da razvija i stvara klasična djela kao što je »Gorski Vijenac«.

Naše herojsko crnogorsko pleme opjeva još idealnije Ivan Mažuranić, najveći pjesnik ilirskog pokreta. Genijalan kao i Njegoš, imao je sreću da izuči klasične jezike, da na izvoru čita latinske pjesnike, pa pjevaše i na latinskom jeziku. U isto vrijeme podade se čitanju naših starih dubrovačkih pjesnika i pučke poezije. Zamisli da opjeva četirigodišnju borbu Južnih Slavena protiv Turaka. Uze Crnu Goru kao simbol naše krvave historije, naših patnja i našeg herojstva i stvori veličanstveno pjesničko djelo *S m r t S m a i l - A g e Č e n g i ć a*. U tom je djelu primjerenom vještinom spojio element klasične, stare dubrovačke i narodne poezije, da mu nema do danas premca u našoj knjizi. I

Njegoš i Mažuranić, koliko su god dva najsvjetlija uresa našeg umjetnog pjesništva, toliko su nam dva najsjajnija primjera neodijeljene ljubavi prema cjelokupnom našem narodu, pa on se nazivao Srbin ili Hrvat.

Teške borbe i junačka djela našeg naroda iz novijeg doba opjeva u obliku narodne pjesme bosanski franjevac G r g a M a r t i ć u »O s v e t n i c i m a«. Takav osvjetnik bijaše Luka Vukalović, koga fra Martić ovjekovječi, a ujedno i sebe, uzornim podraživanjem narodnom stihu i pučkoj bogatoj dikciji, a osobito svojom velikom ljubavlju prema narodnim junacima, pa bili jedne ili druge vjeroispovijesti.

Da pjesmom proslavi patnje naše bosanske »raje«, a ujedno da opjeva, što do tada nitko nije, ljutu ranu našeg roda, koga vjera dovede do strašne mržnje, a tajna sila ljubavi približavaše, pokuša i uspjehom splicanin L u k a B o t i ć. Njegove epske pjesme »P o b r a t i m s t v o« i »B i j e d n a M a r i a« pravo je biserje u našoj umjetnosti pjesme, po koncepciji i tendenciji. U sve novijim i bogatijim mislima, u raznim lirskim oblicima, novim i izvornim idejama nižu se napred naši pjesnici lirski, koji raspaljuju žar ljubavi domovinske, duh jedinstva medju Srbima i Hrvatima i

zanose se proročanskim duhom u našu veliku budućnost. Nije moguće da im imena nabrajam radi ograničena prostora, nego ću se osvrnuti na nekoliko njih.

P e t a r P r e r a d o v i ć i Z m a j J o v. J o v a n o v i ć dva su pjesnika kod nas izvanredne pojave i sa vrijednosti pjesničkih proizvoda i po njihovoj sreći silnoj ljubavi prema narodu srpsko-hrvatskom, koga jednako vole i ne će da ga dijele u dvoje. Preradović je do danas naš najveći rođoljubni pjesnik, a po dubini svojih misli i po širokoj koncepciji i originalnosti proročanskog duha i po vedrini optimizma u pogledu sveopćeg bratstva i ljubavi, jedna je od najmarkantnijih ličnosti i u našoj književnosti. Zmaj nema Preradovićeve dubine misli, ali u jasnoći misli i u osjećajnoj ljubavnoj lirici i nježnosti dikcije i u dotjeranijem jeziku natkriljuje Preradovića. Obojica su mnogo utjecali na razvitak i usavršavanje naše liirske poezije, a što je glavno, utjecali su na cijele generacije i još utječu na nacionalno i moralno vaspitanje našeg naroda. Poslije te dvojice sve više dotjeruju i usavršuju naše lirsko pjesništvo i izvornošću i novim formama i klasičnom metrikom i protančanim osjećajima: V o j i s l a v I l i j i ć i T r e s i ć P a v i ć i ć. Sva četvorica zauzimlju od-

lično mjesto u našoj najnovijoj književnosti i po jačini pjesničkog talenta i po otmjenosti i vrijednosti pjesničkih tvorevina što se tiče sadržine i obima. Prva dvojica već su mrtvi, a druga dvojica još stvaraju i obogatit će još našu književnu budućnost. Uz njih, uz sve to vidnije napredovanje naše lirike, ističu se svježinom i novinom i kvalitetom: Šantić, Rakić, osobito Jovan Dučić, a najmladjih ima lijep broj, koji će lijepo da pristanu uz spomenute mučenike jugoslovenskog Parnasa.

* * *

Uz bogatu i obilnu liriku razvijala se kod nas i drama. U razvitku koje mu drago književnosti najkasnije se razvije dramatsko pjesništvo, jer je najsavršenije i najteže. Stoga i u cijeloj književnosti svjetskoj ima najmanje velikih dramatskih pjesnika. U našoj literaturi spomenut ću najvažnije: Jovan Jovanović Popović Sterija uzimao je gradju za drame iz naše narodne historije, u kojima je crtao karaktere narodnih junaka. Po našim prvim pozornicama davale su njegove drame: Miloš Obilić, Smrt Stevana Dečanskog, Skenderberg; no bolje je uspio u komedijama: Laža i paralža, Pokondirena tikva i t. d.

Ugledao se u velikog francuskog pisca komedija Molièra. **D i m i t r i j e D e m e t a r** najbolji je naš dramatik u Ilirskom pokretu. Rodom je Grk, postade zanosni Ilirac, a svoju dramatsku vještinu odlično ispolji u drami **T e u t a**, kojom htjede da opomene Ilirce, kako je nesloga satrla silne i mnogobrojne Ilire iz rimskog vremena. Ta je drama uzgojno djelovala u našem nacionalnom preporodu. Među ljepše tvorevine u našoj knjizi ide i njegova epsko-lirska pjesma, sa dramskim elementom »**G r o b n i č k o P o l j e**«, u kojem opjeva kako su Hrvati protjerali »pasoglavce« i spasili kralja Belu. Sličnim dramatskim temama ističu se **J o v a n S u b o t i ć**, **M a t i j a B a n i** i **M i r k o B o g o v i ć**, pišući historičke drame, dok **K o s t a T r i f k o v i ć**, vještak u kompoziciji i sa profinjenim ukusom, napisa dosta komedija.

Osobitu brigu oko dramskog pjesništva imalo je zagrebačko kazalište. Dramama klasičnoga stila osobitom brižljivošću obradjenim istaknu se **F r a n j o M a r k o v i ć**. Njegov: **K a r l o D r a č k i**, i ako je sada malko otežak za pozornicu, ipak pripada među naše najljepše tragedije. On je važan pjesnik i po svojim romantičnim epima, po svojoj refleksivnoj lirici i estetskoj kri-

tici. Od novijih naših dramatičara spomenut ću samo dvojicu: *Tresić-Pavičića* i *Ivu Vojnovića*. Prvi jedan najboljih poznavalaca stare klasične literature, napisao je drama, koje su uzorak klasičnosti u našoj knjizi. *Vojnović* je dramski umjetnik prvog reda. Njegove socijalne drame jače su od onih sa nacionalnom tendencijom, ali su i ove od silnog efekta i djeluju vaspitno na naš narod.

I ako nismo jaki u drami kao u lirici, ipak i u toj umjetnosti kročimo pomalo, ali uspješno naprijed. Roman i novela ima kod nas jakih predstavnika. No posljednjih 15—20 godina opaža se zastoje u romanu i noveli. No nije to samo pojava kod nas nego je slično i u europskoj knjizi. Prvi su počeli da pišu tu vrstu lijepe knjige: *Bogoboj Atanacković*, *Jakov Ignjatović* i *August Šenoa*. No najznamenitiji je od njih *Šenoa* i kvalitetom i kvantitetom. On je prvi u Hrvatskoj stvorio čitalačku publiku naše knjige svojim historičkim romanima: »*Zlatarevo Zlato*«, »*Kletva*«, pak novelama, sve iz naše historije daleke do njegovih vremena. Njegova djela te vrste ističu se i umjetničkom vještinom kompozicije stilskom dotjeranošću i živopisnim slikama. Do danas je omiljeli pisac mla-

deži i imao je jakog uticaja na uzgoj nacionalne i moralne svijesti. Inače istakao se je kao lirski pjesnik, kritičar i upravitelj kazališta, gdje je preveo velik broj drama. Umro je mlad, uprav u naponu muževne i stvaralačke snage.

Dok je Šenoa pisao više u idealističkom pravcu dotle se pojavljuju kod nas pripovjedači realiste, po primjeru evropskom. Pripovjedači hoće da prikazuju ljude i svijet kakav zbilja jest a ne onakvim kakav bi imao da bude. U tome načinu pisanja ističu se Laza Lazarević, Jan-ko Veselinović, Stevan Sremac, a osobito najjači medju njima Ljubomir Babić Džalski, pak Josip Kozarac, Venčeslav Novak, Jan-ko Leskovar, Borislav Stanković, Ivo Čipiko, Petar Kočić, Dinko Šimunović itd. I naš roman i novela pokazuju sve to više usavršavanja i dotjerivanja, no kako rekoh, u posljednje vrijeme nemamo onako jakih predstavnika te vrste knjige, kao što ih imadosmo osamdeset i devedesetih godina netom prošlog vijeka. Bit će valjda uzrokom i to, što naši književnici uopće ne mogu da žive od pera! A oskudica veliki je neprijatelj umjetničkog stvaranja. Zapele su u izdavanju (a i u nagrađivanju) naše nekada-

šnje književne institucije, kao na pr. Matica Hrvatska, koja nekada bijaše i u materijalnom smislu »matica« i za naše književnike. A to je velika šteta. Lijepa knjiga, pa se ona ili čitala (kao romani i pjesme) ili na pozornici prikazivala (kao drama) imaju dvostruki uticaj na preporod i napredak svakog naroda; daje i radja narodu velikane umjetnike, koji se odadu uzgoju nacionalnom i moralnom svoga naroda. Ako zapne lijepa, uzgojna knjiga u nekom narodu, uništen je jedan od najvažnijih činilaca narodnog napretka i procvata.

Kulturna moć našega naroda.

Pod imenom kulturne moći jednog naroda razumijemo sve ono što je neki narod, ili kao cjelina ili preko svojih velikih pojedinaca učinio za dobrobit materijalnu i moralnu svoje otačbine i svoga naroda. Ti učinci podignu neki narod do takove razine umjetnosti, znanosti, graditeljstva, trgovine, obrta, zemljoradništva, tvorničarstva, prometa, da taj narod stoji pred cijelim čovječanstvom kao jedan organizam kao važan činilac, bez kojega bi cijelo čovječanstvo bilo nepotpuno u nazadku, ili ne bi bilo na onom stupnju visine razvitka i napretka na ko-

jemu se danas nalazi. Mi s poštovanjem spominjemo kulturnu moć grčku, rimsku, anglosasku, germansku, romansku, a s ponosom ističemo — slavensku. Mi Slaveni smo danas u svojim kulturnim proizvodima najmladji, jer smo najkasnije i mogli da stupimo na kulturno poprište, ali smo i najsvježiji, najzdraviji, a da u nama kliju jaki kulturni zameci, posvjedočimo svojim djelima. Da ne spominjem veliki ruski narod, uzmimo malen po broju češki narod. Što taj nije stvorio u umjetnosti i znanosti, u obrtu i trgovini, pa najzad i u političkoj zrelosti! Čehoslovačka danas može da se takmi u svemu s najnaprednijim narodima na svijetu.

Mi Jugosloveni, otkada nas historija spominje, bijasmo uvijek sprečavani u svakom našem kulturnom pothvatu. Položaj naš geografski, naše granice, osim što malo kada i kratko bijahu u našoj vlasti, svedjerno stajahu izložene neprijatelju, koji nas napadaše, a kada to nije činio, onda nas svadjaše. I ako je naša povijest neprekidna krvava borba s tudjinom, ili medjusobno gloženje prema programu naših neprijatelja, ipak uza sve te neprilike, koje sprečavaju i nište kulturni rad, mi smo pokazali kulturnu moć koja je još znamenitija stoga što su protiv nje bile sve

dugovječne naše životne prilike. Kao što čovjek, koji živi u bolesnu ambijentu, ako uza sve otrovne bakterije, ostane zdrav, pokazuje svoju tjelesnu snagu i zdrav organizam, tako i narod, ako je izložen prilikama života, da podivlja u neprestanim ratovima, pa ipak ostane prijatelj kulture, i što je više stvara kulturna djela onda je u njemu moć kulture, koju ne će nitko uništiti.

Prve početke naše kulture ubijahu njemački, latinski i grčki svećenici od doba sv. Ćirila i Metoda pa do Sv. Save; kulturni rad u Dalmaciji uduši mletačka najezda osim što Dubrovnik sačuva slobodu pa s njome i kulturu; Turčin sprečava kulturne zametke u Srbiji, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini i Slavoniji, jedino krotka uprava francuska u našim zemljama htjede, da nas kulturno podigne, ali kratko ostade kod nas. Mi koji bijasmo pod austro-ugarskim kopitom kasnije, imadjasmo najjaču neprijateljicu narodne kulture; Srbiji sinu sunce kada zasjede na prijestolje pok. Kralj Petar. Tako mi Srbi i Hrvati od 10. vijeka pa do Oslobođenja i Ujedinjenja god. 1918. bijasmo tako reći: na fronti! Ili protiv tudjina ili jedni protiv drugih, ili u službi tudjina, ali opet na fronti! I naša je kulturna moć bila ugušivana baru-

tom i krvlju, ponižavanjem i iskorenjivanjem. Ipak — naš narod stvorio divnu narodnu književnost: pjesme epske i lirске priče i gatke, basne i poslovice; izgradio bogati i slatki književni jezik; naš narod porodi Sv. Savu, Dositija, Vuka Stefanovića, Petrovića, Njegoša, Gundulića, Gaja, Mažuranića, Strosmayera, Preradovića, Račkoga, Skerlića, Vojnovića, Dučića; Lisinskoga, Mokranjca, Meštrovića. Naš narod podiže akademije u Beogradu i Zagrebu, otvori universitete, srednje i ostale škole.

Kulturnu svoju moć pokazaše Jugoslaveni više u pojedincima, negoli u kolektivnoj cijelosti naroda. A to je i razumljivo, kada uočimo svoju prošlost. U stotinama tisuća našeg najzdravijeg elementa našeg puka klica kulturne moći ostade zakopana, jer ne dodje do prigode, da svoju moć otkrije. Danas kada smo slobodni u svojoj državi drukčija nas sudbina čeka. No tu sudbinu valja da sami sebi stvorimo. Prva je što nam treba jest, da stvorimo duh jedinstva, medjusobno poštovanje i ljubav. Ljubav između Hrvata i Srba valja da sruši sve kobne posljedice dugovječne naše nepovjerljivosti i otudjenosti. Najveću pažnju podajmo svome prostomu puku zemljoradniku težaku. Ne ostavimo

ni jednoga sela bez osnovne škole. Sprije-
ćimo tešku bijedu onog dijela našeg na-
roda, gdje mu nije moguće da izbije koru
hljeba. Neznanje i bijeda najviše ubija ve-
liki dio našeg puka dobrog. A drugi dio
tamani bolest. Država naša, koja ima sto-
tinu potreba ne može svugdje da doskoči,
ali svugdje može dobro da učini naša inte-
ligencija, ako je prožeta ljubavlju prema
narodu.

U našem je prostom narodu jaka volja
za kulturom. Svjedokom nam je to, što su
naši najveći književnici, pjesnici, slikari,
kipari, učenjaci, sve mahom sinovi prostog
našeg puka. Sretna ih hora slučajno do-
vede do škole! A da je tomu darovitomu
narodu dati drugih škola: obrtničkih zanat-
lijskih — prema krajevima gdje živi — po-
ljodjelskih itd., da naša obrazovana ruka
potpomaže dijete, koje pokazuje dara za
slikarstvo, pjevanje, rezbarstvo, da jednom
riječju svi mi intelektualci započnemo da
upoznajemo sela i puk i da manje dekla-
mujemo o politici i ljubavi prema otačbi-
ni i narodu po gradovima i varošima, a
da iskreno pregnemo djelom da radimo
za seoski narod, kojeg je još oko 70%
analfabeta, a barem 40% sirotinje, a 30%
zaraženo malarijom i drugim bolestima,
onda bi smo postali patrioti i graditelji

svoje mlade države. Onda bi smo tek ugledali kulturnu moć svoga naroda.

U kulturnu moć jednoga naroda pripada i njegova politička zrelost. Kod svih velikih naroda vidimo danas, da što su kulturniji, to su i politički zreliji. Politika je znanost i umjetnost i veliko dugo iskustvo i velika kulturna staloženost. No vrhunac je političke zrelosti kada jedinstvo narodno i unutrašnja solidnost imponira prijateljima i neprijateljima izvanjskim. No do potpunog duševnog jedinstva u našoj državi možemo jedino da dodjemo kada podignemo milijune našeg nepismenog naroda do pismenosti i prosvjete.

Svi naši veliki i sjajni umovi pregnuše, da nas kulturnom moću dovedu do duha jedinstva, jer su svojom genijalnom pronicavosti predvidjeli da je u našem narodu kulturnom moć latentna i da je obrazovanjem puka našeg treba izazivati, pak da će onda naše jedinstvo ostati stalno i vječno. Stoga su najveći dobročini otačbine države i naroda oni, koji iskreno, pregorno, i zanosno šire pučku prosvjetu. U puku je našem zdravlje, život i nada naše države, pa što pošteniji, radišniji i savjesniji budu apostoli puka, toliko nas čeka uspješniji, brži razvitak napredak i procvat naše države.

